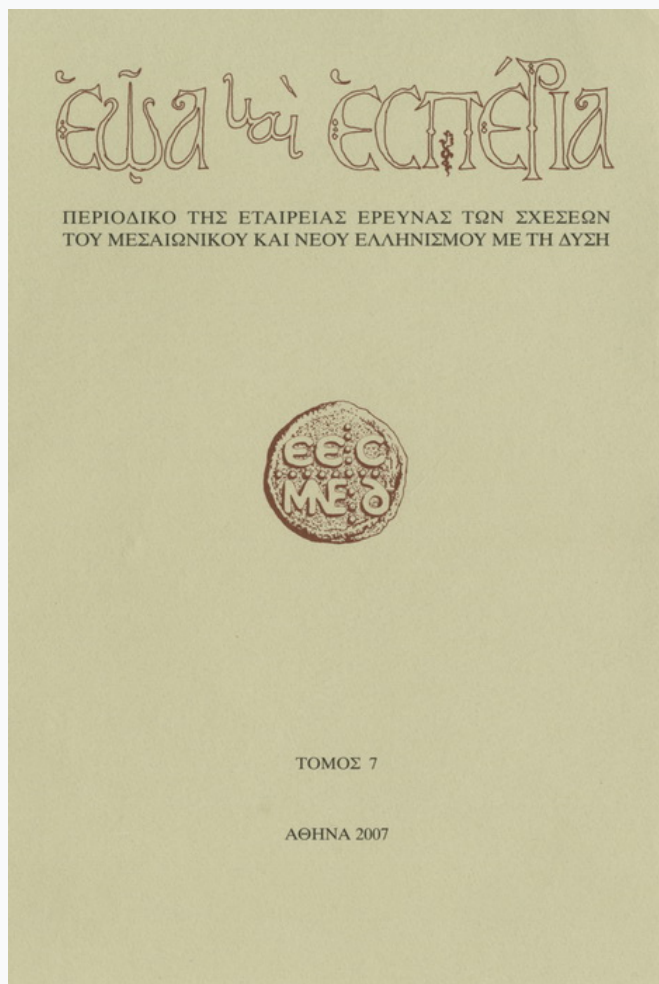

Eoa kai Esperia

Vol 7 (2007)

**ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ.
ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ (1829 - ΑΡΧΕΣ 20ΟΥ
ΑΙΩΝΑ). ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΑ - ΣΥΛΛΟΓΟΙ -
ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ**

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΓΕΩΡΓΗΣ

doi: [10.12681/eaesperia.97](https://doi.org/10.12681/eaesperia.97)

To cite this article:

ΚΟΝΤΟΓΕΩΡΓΗΣ Δ. Μ. (2007). ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ. ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ (1829 - ΑΡΧΕΣ 20ΟΥ ΑΙΩΝΑ). ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΑ - ΣΥΛΛΟΓΟΙ - ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ. *Eoa Kai Esperia*, 7, 367-400. <https://doi.org/10.12681/eaesperia.97>

**ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ.
ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ (1829 - ΑΡΧΕΣ 20ου ΑΙΩΝΑ).
ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΑ - ΣΥΛΛΟΓΟΙ - ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ*.
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ**

Ἡ μελέτη τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς διασπορᾶς εἶχε ἐνταχθεῖ στὶς θεματικὲς τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας ἥδη ἀπὸ τὸν 19ο αἰῶνα, ὅποτε καὶ δημοσιεύθηκαν μερικὲς μελέτες γιὰ τὶς παροικίες στὴν Ἰταλία (Βενετία, Νεάπολη) καὶ στὴν Ἀψβουργικὴ Μοναρχία (Βιέννη, Τεργέστη), ποὺ εἶναι χρήσιμες ἀκόμη καὶ σήμερα γιὰ τὴν ἔρευνα¹. Κατὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰῶνα πληθαίνουν οἱ μονογραφίες καὶ τὰ ἄρθρα γιὰ τὸν παροικιακὸ ἑλληνισμό, ἐνῶ στὸ ἔργο τοῦ Μιχαὴλ Δένδια, *Αἱ ἑλληνικαὶ παροικίαι ἀνὰ τὸν κόσμον*, διακρίνεται κιόλας μία πρώτη συνθετικὴ ματιά, ὅπως καὶ μία, ἐν μέρει, στροφὴ στὰ ἐπικαιρὰ προβλήματα τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς διασπορᾶς². Οἱ ἑλληνικὲς παροικίες τῆς Ρουμανίας, ὥστόσο, δὲν ἔτυχαν ἐκείνην τὴν περίοδο ἰδιαίτερης

* Ἡ παρούσα μελέτη ὑλοποιήθηκε στὸ πλαίσιο τοῦ ὑποέργου «Ἑλληνικὲς Κοινότητες καὶ Εὐρωπαϊκὸς Κόσμος (13ος-19ος αἰ.). Μορφὲς αὐτοδιοίκησης, κοινωνικὴ ὁργάνωση, συγκρότηση ταυτοτήτων» τοῦ προγράμματος ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II, ποὺ πραγματοποιήθηκε στὸ Τμῆμα Ἱστορίας-Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὑπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐποπτεία τῶν καθηγητῶν κ.κ. Ὀλγας Κατσαρδῆ-Hering καὶ Ἀναστασίας Παπαδία-Λάλα καὶ τῆς ἀναπληρώτριας καθηγήτριας κ. Μαρίας Εὐθυμίου.

Ἡ μελέτη χρηματοδοτήθηκε ἀπὸ τὸ πρόγραμμα ΕΠΕΑΕΚ II στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος «ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ - Ἐνίσχυση Πανεπιστημιακῶν Ἑρευνητικῶν Ὁμάδων» μὲ ποσοστὸ 75% ἀπὸ τὸ Εὐρωπαϊκὸ Κοινωνικὸ Ταμεῖο καὶ μὲ ποσοστὸ 25% ἀπὸ Ἐθνικοὺς Πόρους.

1. Βλ. ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΑΡΔΗ-HERING, Ἀπὸ τὶς «ἑλληνικὲς κοινότητες τοῦ ἔξωτερικοῦ» στὴν ἱστοριογραφία τοῦ μεταναστευτικοῦ φαινομένου (15ος-19ος αἰ.), στὸ: *Ἱστοριογραφία τῆς νεότερης καὶ σύγχρονης Ἑλλάδος 1833-2002*, Π. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ - Τ. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ (ἐκδ.), Ἀθήνα 2004, σ. 223-225 (στὸ ἐξῆς: ΚΑΤΣΑΡΔΗ-HERING, Ἀπὸ τὶς «ἑλληνικὲς κοινότητες τοῦ ἔξωτερικοῦ» στὴν ἱστοριογραφία τοῦ μεταναστευτικοῦ φαινομένου). Γιὰ μία ἐπιλεκτικὴ ἀλλὰ χρήσιμη βιβλιογραφία τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς διασπορᾶς, βλ. Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας τῆς νεοελληνικῆς διασπορᾶς, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 199-214. Πλουσιότετη βιβλιογραφία γιὰ τὴν ἑλληνικὴ διασπορὰ στὸν διαδικτυακὸ τόπο: www.elliniki-diaspora.arch.uoa.gr.
2. Μ. ΔΕΝΔΙΑΣ, *Αἱ ἑλληνικαὶ παροικίαι ἀνὰ τὸν κόσμον*, ἦτοι: Οἱ Ἕλληνες εἰς Ρωσίαν, Ρουμανίαν, Αἴγυπτον, Ἡνωμένους Πολιτείας, καὶ πᾶσας ἐν γένει τὰς ἄλλας χώρας. Ἡ ἐξέλιξις αὐτῶν, ἡ σημερινὴ των κατάστασις, τὸ μέλλον των, Ἀθῆνα 1919.

προσοχής από τούς ιστορικούς, μολονότι είχε εκδοθεί, ήδη τὸ 1900 στὴ Βραΐλα, τὸ ἀξιόλογο βιβλίο τοῦ σημαντικοῦ ἑλληνα δημοσιογράφου τῆς Ρουμανίας Διονύσιου Μεταξᾶ-Λασκαράτου, *Ἑλληνικαὶ παροικίαι Ρωσσίας καὶ Ρωμανίας*³. Προφανῶς, ἡ συγκρότηση τῶν ἐλληνικῶν παροικιῶν στὴ Ρουμανία κρινόταν ὡς ἓνα πολὺ πρόσφατο γεγονός, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐκτὸς τοῦ πεδίου τῆς ιστοριογραφίας, ἐνῶ καὶ ἡ φαναριωτικὴ περίοδος, χῶρος ἔντονης ἀντιπαράθεσης Ἑλλήνων καὶ Ρουμάνων, ἀπασχολοῦσε περισσότερους ιστορικούς. Μεσοπολεμικά, καὶ πάλι τὸ κύριο ἐνδιαφέρον ἐδραζόταν στὴν ἐλληνικὴ παρουσία στὶς ἡγεμονίες κατὰ τὸν 17ο καὶ 18ο αἰῶνα, τώρα πιά ἰδωμένη μέσα ἀπὸ ἓνα ἀνανεωτικὸ πρίσμα καὶ ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ ιστοριογραφία, ἐνῶ οἱ μόνες ἐλληνικὲς παροικίες ποὺ ἀπασχόλησαν τοὺς ἐρευνητὲς ἦταν ἐκεῖνες τῆς Τρανσυλβανίας⁴.

Στὰ μεταπολεμικὰ χρόνια ἡ οὐσιαστικὴ διάλυση τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων ὁδήγησε ἀφενὸς στὴ συγγραφὴ κάποιων μελετῶν μὲ ἐκλαϊκευτικὸ χαρακτήρα, ὅπως τοῦ Ἄλκη Μάνθου καὶ τῆς Μαρίας Μαρκοπούλου⁵, καὶ ἀφετέρου σὲ κάποιες πρῶτες, μεθοδολογικὰ καὶ πραγματολογικὰ πρὸ στέρεες, ἐργασίες, ὅπως λόγου χάρι τοῦ Σταύρου Μάνεση, τοῦ Σπύρου Φωκᾶ καὶ κυρίως τῆς Ἑλένης Μπελιᾶ⁶. Μόνο ὅμως τίς δύο τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰῶνα ὁ ἀριθμὸς τῶν μελετῶν αὐξήθηκε, κυρίως χάρι στὴ συμβολὴ ἱστορικῶν ἀπὸ τὴ Ρουμανία. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς συνδέο-

3. Δ. ΜΕΤΑΞΑΣ-ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ, *Ἑλληνικαὶ παροικίαι Ρωσσίας καὶ Ρωμανίας*, Βραΐλα 1900. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο ἄς ἀναφέρουμε καὶ τὸ βιβλίο τοῦ ἐλλαδίτη δημοσιογράφου Γ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ μεγάλη Ἑλλάς*, Ἀθῆναι 1898.
4. Χ. ΚΤΕΝΑΣ, Λεύκωμα τῆς ἐν Στεφανουπόλει ἐθνικῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐπὶ τῇ ἑκατοντηντηκονταετηρίδι αὐτῆς 1787-1937, Βουκουρέστι 1937· Οἱ Ἰδιοί, *Ἐπιγραφαὶ καὶ ἀφιερῶτα τῆς ἐν Στεφανουπόλει ἐλληνικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας*, Βουκουρέστι 1938. Μεταπολεμικὰ οἱ μελέτες γιὰ τίς ἐλληνικὲς παροικίες τῆς Τρανσυλβανίας τόσο ἀπὸ ρουμάνους ἱστορικοὺς (Dumitru Limona, Olga Cicanci, Cornelia Papacostea-Danielopolu), ὅσο καὶ Ἕλληνες (Ἀθανάσιος Καραθανάσης, Δέσποινα-Εἰρήνη Τσοῦρκα-Παπαστάθη) αὐξήθηκαν σημαντικά.
5. Α. ΜΑΝΘΟΣ, *Ἡπειρώται εἰς τὴν Ρουμανίαν*, Ἀθῆναι 1967· ΜΑΡΙΑ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Οἱ Κεφαλλῆνες καὶ οἱ Ἰθακήσιοι στὴ ναυτιλία τοῦ Δουνάβεως*, Ἀθῆναι 1967 (στὸ ἐξῆς: ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Οἱ Κεφαλλῆνες καὶ οἱ Ἰθακήσιοι στὴ ναυτιλία τοῦ Δουνάβεως*).
6. Σ. ΜΑΝΕΣΗΣ, *Ἡ ἐλληνικὴ κοινότης Κωνσταντίνης Ρουμανίας*, στὸ: *Melanges offerts à Octave et Melpo Merlier à l'occasion du 25e anniversaire de leur arrivée en Grèce*, τ. 2, Athènes 1956, σ. 75-116 (στὸ ἐξῆς: ΜΑΝΕΣΗΣ, *Ἡ ἐλληνικὴ κοινότης Κωνσταντίνης Ρουμανίας*)· Σ. ΦΩΚΑΣ, *Οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν ποταμοπλοίαν τοῦ Κάτω Δουνάβεως*, μτφρ. ΜΑΡΙΑ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ, Θεσσαλονίκη 1975 (στὸ ἐξῆς: ΦΩΚΑΣ, *Οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν ποταμοπλοίαν τοῦ Κάτω Δουνάβεως*)· ΕΛΕΝΗ ΜΠΕΛΙΑ, *Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας κατὰ τὸ διάστημα 1835-1878. Συμβολὴ στὴν ἱστορίαν του ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐλληνικῶν πηγῶν*, *Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας* 26 (1983) 5-62 (στὸ ἐξῆς: ΜΠΕΛΙΑ, *Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας*).

νταν με τὸ Ἰνστιτοῦτο Μελετῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης τοῦ Βουκουρεστίου καὶ ἀσχολοῦνταν γενικότερα μετὰ τὶς ἑλληνορουμανικὲς σχέσεις. Ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία εἶναι κιόλας πλούσια, γι' αὐτὸ θὰ περιορισθοῦμε νὰ ἀναφέρουμε τὸ βιβλίο τῆς καθηγήτριας κ. Olga Cicanici γιὰ τὸν ἑλληνικὸ παροικιακὸ τύπο, καθὼς καὶ τὴ συνθετικὴ μονογραφία τῆς Cornelia Papacostea-Danielopolu γιὰ τὴν ἱστορία τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τὸν 19ο αἰώνα⁷. Ἐπιπλέον, τὰ τελευταῖα χρόνια δημοσιεύθηκαν καὶ μικρὲς μονογραφίες ἢ μελέτες ἀφιερωμένες σὲ συγκεκριμένες ἑλληνικὲς κοινότητες, ὅπως τοῦ Cristian Filip γιὰ τὴν κοινότητα τῆς Βραΐλας καὶ τοῦ Victor Henrich Baumann γιὰ τοὺς Ἑλλήνες τῆς Τούλτσας⁸.

Στὴν Ἑλλάδα, κυρίως κατὰ τὰ μεταπολιτευτικὰ χρόνια, παρατηροῦμε τὴ μετάβαση ἀπὸ μία προσέγγιση τοῦ παροικιακοῦ φαινομένου μετὰ ἔμφαση στοὺς διοικητικὺς μηχανισμούς, δηλαδὴ στὸν θεσμὸ τῆς κοινότητας, σὲ μία οὐσιαστικὰ πολὺπλευρὴ θέαση ὅπου ὑπογραμμίζονται πιά καὶ οἱ οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς παράμετροι, ἐνῶ ἐντάσσεται ἡ παροικία καὶ στὸ πλαίσιο τῆς πολιτικῆς τῶν κρατῶν ὑποδοχῆς⁹. Ἐπιπλέον, ἡ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς ναυτιλίας, τῶν ἐμπορικῶν καὶ οἰκογενειακῶν δικτύων, καὶ εἰδικότερα τῆς ἑλληνικῆς διασπορᾶς στὸν ἡμικραν τοῦ Εὐξείνου Πόντου συνετέλεσε στὸ νὰ καταδειχθεῖ μετὰ ἐνάργεια ἡ στενὴ σχέση τῶν ἑλληνικῶν «ἐμπορικῶν» παροικιῶν μετὰ τὶς οἰκονομικὲς ἐξελίξεις τοῦ 19οῦ αἰώνα¹⁰. Σὲ αὐτὴν τὴν κατεύθυν-

7. OLGA CICANCI, *Presa de limbă greacă din România în veacul al XIX-lea*, București 1995 (στὸ ἐξῆς: CİCANCI, *Presa de limbă greacă din România*). CORNELIA PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, *Comunitățile grecești din România în secolul al XIX*, București 1996 (στὸ ἐξῆς: PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, *Comunitățile grecești din România*). Ἡδὴ ἀπὸ τὸ 1969 ἡ Papacostea-Danielopolu εἶχε δημοσιεύσει μελέτες γιὰ τὶς ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Ρουμανίας· πρβλ. Η ΙΔΙΑ, *La vie culturelle des communautés grecques de Roumanie dans la seconde moitié du XIXe siècle*, *RESEE* 7 (1969) 311-333, 475-493.
8. C. FILIP, *Comunitatea greacă de la Brăila, 1864-1900*, Brăila 2004 (στὸ ἐξῆς: FILIP, *Comunitatea greacă de la Brăila*). V. BAUMANN, *Prezența elenilor la Tulcea*, București 2005 (στὸ ἐξῆς: BAUMANN, *Prezența elenilor*). Πολλὲς μικρότερες μελέτες δημοσιεύθηκαν στὸ περιοδικὸ *Buletin Societății de Studii Neoele*, ὅπως καὶ στὸν συλλογικὸ τόμο *Studia iuvenum, capitele reprezentative din lucrările ale absolvenților Facultății de Arhivistică promoțiile 1996-2001*, OLGA CİCANCI - ECATERINA ANTON - IRINA HRICCU (ἐκδ.), București 2004.
9. ΚΑΤΣΙΑΡΑΗ-HERING, Ἀπὸ τὶς «ἑλληνικὲς κοινότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ» στὴν ἱστοριογραφία τοῦ μεταναστευτικοῦ φαινομένου, σ. 243-245.
10. Βλ. ἐνδεικτικὰ, V. KARIDIS, *A Greek Mercantile Paroikia: Odessa, 1794-1859*, στὸ: *Balkan Society in the Age of Greek Independence*, R. CLOGG (ἐκδ.), London 1981, σ. 111-128· Β. ΚΑΡΔΑΣΗΣ, Ἑλλήνες ὁμογενεῖς στὴ Νότια Ρωσία, 1775-1861, Ἀθήνα 1998 (στὸ ἐξῆς: ΚΑΡΔΑΣΗΣ, Ἑλλήνες ὁμογενεῖς). ΤΖΕΛΙΝΑ ΧΑΡΑΛΥΠΗ, Ἱστορία τῆς ἑλληνόκτητης ναυτιλίας, 19ος -20ὸς αἰώνας, Ἀθήνα 2001 (στὸ ἐξῆς: ΧΑΡΑΛΥΠΗ, Ἱστορία τῆς ἑλληνόκτητης ναυτιλίας).

ση βοήθησαν ιδιαίτερα και οι μελέτες του Paul Cernovodeanu σχετικά με τις αγγλορουμανικές εμπορικές σχέσεις¹¹.

Η μελέτη των ελληνικών παροικιών στη Ρουμανία δεν μπορεί παρά να ξεκινήσει με τη συνθήκη της Αδριανούπολης του 1829 (2 Σεπτεμβρίου). Έλληνες, κατά κύριο λόγο ὀθωμανοὶ ὑπῆκοοι ἀλλὰ ἀπὸ τὸ 1808 ὁλοένα καὶ περισσότεροι Ἰόνιοι προστατευόμενοι τῶν Βρετανῶν, κατοικοῦσαν σὲ ρουμανικὲς πόλεις ἀπὸ πολὺ παλιότερα, ὡς ἔμποροι, ἐνοικιαστὲς κτημάτων, βιοτέχνες, λόγιοι, κληρικοὶ καὶ ἀξιωματοῦχοι, ἐνῶ ἡ ἑλληνικὴ παρουσία εἶχε ἐν μέρει ἐνισχυθεῖ, στὸ παρελθόν, ἀπὸ τοὺς φαναριῶτες ἡγεμόνες¹². Ὡστόσο, κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα ἡ Μολδαβία καὶ ἡ Βλαχία ἦταν πολὺ στενὰ συνδεδεμένες μετὰ τὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία γιὰ νὰ συνιστοῦν «διασπορά» γιὰ τοὺς ἑλληνορθόδοξους. Στὴν πραγματικότητά οἱ δύο αὐτὲς ἡγεμονίες συνιστοῦσαν ἓνα τμῆμα τῆς μεταβυζαντινῆς «καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς», ἔστω καὶ μετὰ τὶς ἰδιαιτερότητές τους¹³. Μέσα σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο εἶναι εὐκόλα κατανοήσιμο γιὰτὶ δὲν συγκροτήθηκαν ἑλληνικὲς «κοινότητες», ὅπως ἐκεῖνες ποὺ εἶχαν ὀργανωθεῖ στὴ γειτονικὴ Τρανσυλβανία (Βρασον, Sibiu) ἢ τὴ Ρωσικὴ Αὐτοκρατορία (Ὀδησσός).

Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1821 ὁδήγησε κατ' ἀρχὰς στὴν ἐκδίωξη τῶν φαναριωτῶν ὀσποδάρων καὶ τὴν ἀντικατάστασή τους ἀπὸ ἐντόπιους, ἐνῶ ὁ ἔλεγχος τῶν ἡγεμονιῶν ἀπὸ τοὺς Ὄθωμανοὺς μᾶλλον ἐνισχύθηκε¹⁴. Ὡστόσο, μετὰ τὸν ρωσοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1828-1829 καὶ τὴν κατάληψη τῶν ἡγεμονιῶν ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ τσάρου ἡ Μολδαβία καὶ ἡ Βλαχία εἰσῆλθαν σὲ μία νέα φάση τῆς ἱστορίας τους. Ἡ συνθήκη τῆς Αδριανούπολης ἀφενὸς κατοχύρωσε σαφέστερα τὰ δικαιώματα τῶν δύο ἡγεμονιῶν ἔναντι τῆς Πύλης, τὴν ἐσωτερικὴ τους αὐτονομία δηλαδή, ἀφετέρου, χάρι στὴν κατάργηση τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀποστολῆς σιτηρῶν στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀπελευθέρωσε οὐσιαστικὰ τὸ ἐμπόριο τῶν ἡγεμονιῶν καὶ διευκόλυνε σὲ πολὺ μεγάλο βαθμὸ

11. P. CERNOVODEANU, *Relațiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii 1803-1878*, Cluj-Napoca 1986 (στὸ ἐξῆς: CERNOVODEANU, *Relațiile comerciale româno-engleze*).

12. Βλ. ἐνδεικτικὰ Κ. ΑΜΑΝΤΟΣ, Οἱ Ἕλληνες εἰς Ρουμανίαν πρὸ τοῦ 1821, *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 19 (1944) 413-434· Α. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, Οἱ Ἕλληνες λόγιοι στὴ Βλαχία (1670-1714), *Θεσσαλονίκη* 1982. Σχετικὰ μετὰ τὴν παρουσία τῶν Ἑλλήνων στὴ διοίκηση τὴν ἐποχὴ τῶν Φαναριωτῶν, βλ. Ι. ΙΟΝΑΣΚΟΥ, Le degré de l'influence des Grecs des Principautés Roumaines dans la vie politique de ces pays, στὸ: *Symposium L'Époque Phanariote*, Thessaloniki 1974, σ. 217-228.

13. Κ. HITCHINS, *The Roumanians, 1774-1866*, London 1998, σ. 5-14 (στὸ ἐξῆς: HITCHINS, *Roumanians*).

14. HITCHINS, *Roumanians*, σ. 152-158.

τις σχέσεις τους με τη δυτική Ευρώπη, ιδιαίτερα μάλιστα με τὰ ἰταλικά κράτη καὶ τὴν Ἀγγλία, ἀλλὰ καὶ με τὴν Ἀψβουργικὴ Μοναρχία καὶ με τὴν ἴδια τὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία¹⁵. Ἀπὸ τὸ 1829 μποροῦμε νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι ἡ οἰκονομία τῶν ἡγεμονιῶν ἐνσωματώθηκε στὴν εὐρωπαϊκὴ. Τὸ ἐμπόριο δημιουργικῶν ἀναπτύχθηκε ἀκόμη περισσότερο μετὰ τὴν ἀναστολὴ ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ κυβέρνηση τὸ 1846 τῶν Νόμων περὶ σιτηρῶν (corn laws) καὶ τὴ συνακόλουθη ἐκρηξὴ στὶς εἰσαγωγὲς σιτηρῶν ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο¹⁶. Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου τῶν ἡγεμονιῶν στάθηκε ἕνας ἀπὸ τοὺς βασικότερους παράγοντες γιὰ τὴν ἐγκατάσταση Ἑλλήνων, σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὰ Ἰόνια νησιά, κυρίως τὴν Ἰθάκη καὶ τὴν Κεφαλλονιά, στὰ σημαντικότερα λιμάνια τοῦ Δούναβη, κυρίως στὴ Βραϊλα καὶ στὸ Γαλάτσι, δευτερευόντως στὸ Πούργεβο καὶ στὸ Καλαφάτι, ἀλλὰ καὶ σὲ πολλὲς ἄλλες μικρὲς πόλεις τῆς Βλαχίας (Oltenița, Turno-Severin, Turno-Măgurele, Alexandria, Călăraș)¹⁷. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες κατὰγονταν ἀπὸ τὰ Ἰόνια νησιά, ἦταν ὑπῆκοοι τῆς Ἀγγλίας καὶ συνεπῶς ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ ἄγγλου ὑποπροξένου. Κεφαλλονίτες καὶ Ἰθακήσιοι ἦταν οἱ περισσότεροι καραβοκύρηδες, ἔμποροι καὶ ναυτικοὶ τῶν παραδουνάβιων λιμανιῶν, ποὺ ἐκμεταλλεύθηκαν τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἀγγλορουμανικῶν ἐμπορικῶν σχέσεων¹⁸.

Παράλληλα, οἱ ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας ἔλαβαν πολλὰ μέτρα γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὴν ἐμπορικὴ κίνηση τῶν δύο κυριώτερων λιμα-

-
15. Πὰ τοὺς οἰκονομικοὺς ὅρους τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανούπολης, βλ. BARBARA JELAVICH, *Russia and the Formation of the Romanian National State, 1821-1878*, Cambridge 1984, σ. 29-31 (στὸ ἐξῆς: JELAVICH, *Russia and the Formation of the Romanian National State*); HITCHINS, *Roumanians*, σ. 159-160. Πὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων τῶν πριγκιπάτων, βλ. C. GIURESCU, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burghezii române pînă la 1848*, București 1972, σ. 101-110 καὶ κυρίως P. CERNOVODEANU - BEATRICE MARINESCU, *British Trade in the Danubian Ports of Galatz and Braila between 1837 and 1853*, *The Journal of European Economic History* 8 (1979) 707-742· CERNOVODEANU, *Relațiile comerciale româno-engleze*, σ. 51-132. Οὐσιαστικά οἱ ἡγεμονίες ἐντάσσονται, με μία καθυστέρηση μερικῶν δεκαετιῶν καὶ σίγουρα ὄχι στὴν ἴδια κλίμακα, στὸ ἴδιο ἐμπορικὸ πλαίσιο με τὴν ἄλλη παραδοσιακὴ περιοχὴ ἐξαγωγῶν σιτηρῶν, τὴ «Νέα Ρωσία»· πρβλ. ΚΑΡΔΑΣΗΣ, «Ἑλλήνες ὁμογενεῖς», σ. 149-155.
 16. ΚΑΡΔΑΣΗΣ, «Ἑλλήνες ὁμογενεῖς», σ. 156-160· ΧΑΡΛΑΥΤΗ, *Ἱστορία τῆς ἐλληνόκτητης ναυτιλίας*, σ. 102-105.
 17. Πὰ τὴν ἐλληνικὴ παρουσία στὶς ρουμανικὲς πόλεις, βλ. ΜΠΕΛΙΑ, «Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας», σ. 10-19 καὶ S. PETRESCU, *Diaspora greacă și societatea românească în secolul al XIX-lea*, Universitatea București Facultatea de istorie [ἄ. ἔτ.], σ. 6-10.
 18. Ἰδιαίτερα γιὰ τὴν παρουσία τῶν Ἑπτανήσιων, βλ. P. CERNOVODEANU, *L'activité des maisons de commerce et des négociants Ioniennes du Bas-Danube durant l'intervalle 1829-1853*, στό: *Actes du II-e Colloque International d'Histoire*, τ. I, Athènes 1985, σ. 91-105 (στὸ ἐξῆς: CERNOVODEANU, *L'activité des maisons de commerce et des négociants Ioniens du Bas-Danube*).

νίων, τῆς Βραΐλας καὶ τοῦ Γαλατσίου, πού καθένα ἀνακηρύχθηκε ἐλεύθερο λιμάνι (porto-franco) τὸ 1836 καὶ 1837 ἀντίστοιχα¹⁹. Ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ἤδη ἀπὸ ἐκείνην τὴν περίοδο ἡ τοπικὴ κυβέρνησις τόνιζε στοὺς Ἕλληνες διπλωματικούς ἀντιπροσώπους τὴ σημασία πού εἶχε γιὰ τὶς ἡγεμονίες ἡ παρουσία τῶν ἐλλήνων ἐμπόρων καὶ ναυτικῶν καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο τοὺς ἐνίσχυσε ποικιλοτρόπως²⁰. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις συνειδητοποίησε γρήγορα τὴ σημασία τοῦ Δούναβη γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ναυτιλία καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ γι' αὐτὸ ἵδρυσε, ἥδη ἀπὸ τὰ ἔτη 1834-1835, ὑποπροξενεῖα σὲ Γαλάτσι καὶ Βραΐλα²¹. Ἡ ἵδρυσις τῶν ἑλληνικῶν ὑποπροξενείων ἀναμφίβολα ἀποτέλεσε σημαντικὸ παράγοντα γιὰ τὴν πορεία τῶν ἑλληνικῶν παροικιῶν, πόλο νομιμότητος πού πρέπει νὰ υποθέσουμε ὅτι ὡς ἓναν βαθμὸ ἐξισορροποῦσε τὴ μὴ ὑπαρξὴ ὀργανωμένων ἑλληνικῶν κοινοτήτων. Ἀλλωστε, οἱ πρόξενοι ἀντιπροσώπευαν τοὺς Ἕλληνες ἐνώπιον τῶν τοπικῶν ἀρχῶν καὶ ὑπερασπίζονταν τὰ δικαιώματά τους σὲ ποικίλες περιπτώσεις. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο πρέπει νὰ ὑπογραμμισθεῖ ὅτι, σὲ ἀντίθεση μὲ ἄλλα λιμάνια-πόλεις τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου (Ἀλεξάνδρεια) ἢ τῆς Ἰταλίας (Λιβόρνο, Τεργέστη), ὅπου οἱ τοπικὲς κοινότητες εἶχαν οὐσιαστικὸ, συχνὰ ρυθμιστικὸ, ρόλο στὸν ὀρισμὸ τοῦ προξένου ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνησις, στίς ἡγεμονίες οἱ πρόξενοι καὶ ὑποπρόξενοι ἦταν σχεδὸν σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις διπλωματικοὶ ὑπάλληλοι, χωρὶς δεσμοὺς μὲ τὶς παροικίες²².

Πέρα ὅμως ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες πού ἀπασχολοῦνταν μὲ τὸ θαλάσσιο καὶ ποτάμιο ἐμπόριο καθὼς καὶ μὲ τὴ ναυτιλία, ἀρκετοὶ συνέχισαν σὲ περισσότερο «παραδοσιακοὺς» ἐπαγγελματικὰ δρόμους. Ἔτσι, γιὰ πολλὲς δεκαετίες μετὰ τὸ 1821 Ἕλληνες τεχνίτες, κληρικοί, λόγιοι διδάσκαλοι, τοκιστές, μεγαλέμποροι καὶ μικρέμποροι βρισκόνταν σχεδὸν σὲ ὅλες τὶς πόλεις τῆς Βλαχίας ἰδιαίτερα, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τῆς Μολδαβίας. Παρὰ τὸν σταδιακὸ «ἐκρουνανι-

19. CERNODOEANU, *Relațiile comerciale româno-engleze*, σ. 64-65. Ἐκδοσις τοῦ διατάγματος μὲ τὸ ὁποῖο ἀνακηρύσσοντο porto-franco τὸ λιμάνι τῆς Βραΐλας στὸ *Documente privitoare la Brăila*, τ. I, G. MARINESCU (ἐκδ.), Brăila 1929, doc. XIX, σ. 25-26 (στὸ ἐξῆς: MARINESCU, *Documente*). Γιὰ τὸ Γαλάτσι βλ. τὴ συνθετικὴ μονογραφία C. BUȘE, *Comerțul exterior prin Galați sub regimul de porto-franco (1837-1883)*, București 1976.

20. Γιὰ τὰ μέτρα πού ἔλαβε ἡ κυβέρνησις εἰδικότερα γιὰ τὴ Βραΐλα, βλ. C. GIURESCU, *Istoricul orașului Brăila*, București 1968, σ. 166-168 (στὸ ἐξῆς: GIURESCU, *Istoricul orașului Brăila*). Βλ. καὶ τὸ ἔγγραφο μὲ τὸ ὁποῖο ἐνημέρωνε ἡ κυβέρνησις τῆς Βλαχίας τὸν Ἕλληνα πρόξενο γιὰ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς Βραΐλας σὲ porto-franco, MARINESCU, *Documente*, doc. XX, σ. 27.

21. Γενικά γιὰ τὴ σύστασις ἑλληνικῶν προξενείων στίς ἡγεμονίες, βλ. ΜΠΕΛΙΑ, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας, σ. 49-55.

22. ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΒΛΑΜΗ, *Τὸ φιορίνι, τὸ σιτάρι καὶ ἡ ὁδὸς τοῦ Κήπου*. Ἕλληνες ἔμποροι στὸ Λιβόρνο, 1750-1868, Ἀθήνα 2000, σ. 337-350.

σμό» της παιδείας λειτουργούσαν πολλά ιδιωτικά σχολεία με γλώσσα διδασκαλίας τὰ ἑλληνικά, ἐνῶ, καὶ αὐτὸ φυσικὰ δὲν εἶναι τυχαῖο, μία ἀπὸ τὶς πρῶτες ξενόγλωσσες ἐφημερίδες τῆς Βλαχίας ἦταν ὁ «Ζέφυρος τοῦ Ἰστρου» τοῦ λόγιου Δημήτριου Ἀργυριάδη²³. Ἐπιπλέον, Ἕλληνες ἀπαντοῦν τόσο ἀνάμεσα στοὺς ἐνοικιαστὲς ἀγροκτημάτων (arendas), ὅπως ἡ οἰκογένεια Ζάππα, ὅσο καὶ ἀνάμεσα στοὺς ἐμπόρους χειρσαίων ἀποστάσεων, ποὺ συνέχισαν καὶ μετὰ τὴν ἐπανάσταση νὰ ἐμπορεύονται μὲ τοὺς Ἕλληνες καὶ ἑλληνοβλάχους ἐμπόρους τῆς Τρανσυλβανίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας²⁴. Ἕλληνες ἦταν καὶ ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς γιατροὺς καὶ καθηγητὲς τῆς Βλαχίας, ἐνῶ γενικότερα συνιστοῦσαν ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ τῶν πριγκιπάτων²⁵. Ὁ «ξένος», ποὺ στὸν ὕστερο 19ο αἰῶνα θὰ ταυτίζεται στὴ Ρουμανία σχεδὸν ἀποκλειστικὰ μὲ τὸν «Εβραῖο», ἦταν στὸ πρῶτο μισὸ κυρίως ὁ Ἕλληνας²⁶. Φυσικὰ ἓνα μεγάλο μέρος αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, ἰδίως στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας καὶ κυρίως τῶν βογιαρικῶν στρωμάτων, ἐκρουμανίσθηκε, ἐνσωματώθηκε καλύτερα στὴν τοπικὴ κοινωνία καὶ ἐνδεχομένως ἀνῆλθε στὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία. Παρ' ὅλα αὐτά, εἶναι ἴσως ἐνδεικτικὸ τοῦ κύρους ποὺ ἀπολάμβανε ἡ ἑλληνικὴ ἐθνικὴ ἰδέα ὅτι ὁ ἡπειρώτικης καταγωγῆς ὑπουργὸς ἐξωτερικῶν τῆς Ρουμανίας καὶ σημαντικὸς πολιτικὸς τῆς περιόδου 1850-1870, Ἀπόστολος Ἀρσάκης, προτίμησε νὰ κληροδοτήσει τὴν περιουσία του στὴν Ἑλληνικὴ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἑταιρεία²⁷.

23. CORNELIA PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, *Convergences culturelles gréco-roumaines* (1774-1859), Thessaloniki 1998, σ. 253-272 (στὸ ἐξῆς: PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, *Convergences culturelles*). Πιὰ τὸν «Ζέφυρο τοῦ Ἰστρου» καὶ γενικότερα τὶς πρῶτες ἑλληνικὲς ἐφημερίδες, βλ. CĂNCĂCI, *Presa de limbă greacă din România*, σ. 14-16· Δ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, Σημειώσεις διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Ρουμανίᾳ ἑλληνικῶν ἐφημερίδων καὶ πρῶτων βιβλιοπωλείων, *Μνημοσύνη* 6 (1976-1977) 68-93, καὶ τὴν παλαιότερη μελέτη τοῦ Ν. CAMARIANO, *Le premier journal grec de Bucarest, Balcania* 7 (1940) 226-227.

24. Τὸ χειρσαῖο ἐμπόριο μετὰ τὸ 1830 καὶ εἰδικότερα ἡ ἐμπλοκὴ τῶν Ἑλλήνων ἔχει μελετηθεῖ σχετικὰ λίγο, βλ. ὥστόσο τὶς πολὺ σύντομες παρατηρήσεις τῆς PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, *Convergences culturelles*, σ. 239-240. Τὸ ἀρχεῖο ἐνὸς μάλλον ἑλληνοβλαχικῆς καταγωγῆς ἐμπόρου αὐτῆς τῆς περιόδου ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν Ν. IORGA, *Correspondența lui Dimitrie Aman negustor din Craiova (1794-1834) publicată după originea păstrate în Muzeul Aman din Craiova de N. Iorga, București* 1913 [στὸ ἐξῆς: IORGA, *Correspondența lui Dimitrie Aman negustor din Craiova (1794-1834)*].

25. Πιὰ τοὺς Ἕλληνες ἱατροὺς στὶς ἡγεμονίες, ὅπου διαδραμάτισαν ἀξιόλογο ρόλο στὴν ὀργάνωση τῶν λοιμοκαθαρησίων, βλ. Ε. ΣΑΡΑΦΙΔΗΣ, Ἕλληνες ἱατροὶ ἐν Ρουμανίᾳ, *Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 12 (1940) 1-47.

26. Πρβλ. ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα ρουμανικὰ μυθιστορήματα, Ν. FILIMON, *Ciocoii noi și vechi*, București 1862-1863.

27. Πιὰ τὸν Ἀρσάκη καὶ τὰ Ἀρσάκεια Σχολεῖα βλ. τὴ μονογραφία τοῦ Δ. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀρσά-

Ὡστόσο, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἔχουμε ποικίλες πληροφορίες, πὺν καταδεικνύουν τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ θέση τῶν Ἑλλήνων στὶς ἡγεμονίες, τὰ στοιχεῖα πὺν διαθέτουμε ὅσον ἀφορᾷ στὸν ἀριθμὸ τους εἶναι ἐλλιπέστατα καὶ ἀνεπαρκῆ. Ἐνδεικτικὸ ὅμως, σὲ μία κάπως μεταγενέστερη περίοδο, τὸ 1865, εἶναι ὅτι κατοικοῦσαν καὶ στὶς δύο ἡγεμονίες 13.647 Ἕλληνες, πὺν συνιστοῦσαν τὴ δεύτερη σὲ πληθυσμὸ μὴ ρουμανικὴ ἐθνότητα μετὰ τοὺς αὐστριακοὺς ὑπηκόους, οἱ ὁποῖοι ἄλλωστε ἦταν πιθανότατα στὴν πλειοψηφία τους Ρουμάνοι ἀπὸ τὴν Τρανσυλβανία²⁸. Σὲ αὐτὸν τὸν ἀριθμὸ δὲν συμπεριλαμβάνονται φυσικὰ ὅσοι Ἕλληνες εἶχαν ἤδη λάβει τὴ ρουμανικὴ ὑπηκοότητα, ὅπως καὶ ὅσοι δὲν καταγράφηκαν ἀπὸ τὶς ἀρχές.

Ἡ συνθήκη τῶν Παρισίων, τοῦ 1856, ἔθεσε τὶς βάσεις γιὰ τὴ διεθνοποίηση τῆς ναυτιλίας στὸν Δούναβη μὲ τὴν ἵδρυση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς Δουνάβεως²⁹, δημιουργώντας παράλληλα νέες συνθήκες γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἐμπόρους καὶ ἐφοπλιστὲς στὴν περιοχὴ, καθὼς διευκόλυνε, χάρις στὰ τεχνικὰ ἔργα στὸ στόμιο τοῦ Σουλινᾶ, τὴ ναυτιλία καὶ ἐνέτεινε οὐσιαστικὰ τὸν οἰκονομικὸ ἀνταγωνισμό. Οἱ Ἕλληνες ἔμποροι, ὡστόσο, κατάφεραν νὰ ἀνταποκριθοῦν κατάλληλα, χάρις στὸν ἐκσυγχρονισμό τῶν πλοίων καὶ τὴν ἵδρυση ἀσφαλιστικῶν ἐταιρειῶν³⁰. Ἄλλωστε, ἡ δεκαετία μετὰ τὸν Κριμαϊκὸ πόλεμο ἦταν περίοδος αὐξήσεως τῶν ἐξαγωγῶν σιτηρῶν καὶ, κατὰ συνέπεια, τῶν κερδῶν τῶν ἑλλήνων πλοιοκτητῶν³¹.

Παρὰ τὴν ἰσχυρὴ στὸ οἰκονομικὸ καὶ κοινωνικὸ πεδίο, ἀλλὰ καὶ στὴν ἐκπαίδευση, θέση τῶν Ἑλλήνων, δὲν συγκροτήθηκαν ἑλληνικὲς κοινότητες

κης, Ἀθήνα 2005 (στὸ ἐξῆς: ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, Ἀρσάκης): ἐπίσης τὶς παρατηρήσεις τοῦ A. STAN, *Grupări și curente politice din România și rezistența sa contra procesului de democratizare, 1821-1882*, București 1987, σ. 93-95, ὅπως καὶ τὸν τόμο *Ἡ ἐν Ἀθήναις Φιλεκπαιδευτικὴ Ἐταιρεία. Ἀρσάχεια-Τοσιτσεια Σχολεῖα, 1836-1996. Ἐκατὸν ἐξήντα χρόνια παιδείας*, Ἀθήνα 1996. Φυσικὰ ἡ περίπτωση τοῦ Ἀρσάκη συνδέεται μὲ τὸ φαινόμενο τοῦ εὐεργετισμοῦ, βλ. ΒΑΣΩ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, *Εὐεργετισμὸς καὶ ὄψεις τῆς κοινωνικῆς ἐνσωμάτωσεως στὶς παροικίες (1870-1920)*, *Τὰ Ἱστορικά* 4 (1987) 119-154· ΜΑΤΟΥΛΑ ΤΟΜΑΡΑ-ΣΙΔΕΡΗ, *Εὐεργετισμὸς καὶ προσωπικότητα*, τ. 2, Ἀθήνα 2002 καὶ Η ΛΙΑ, Ἀλεξανδρινὲς οἰκογένειες, Χωρέμη - Μπενέκη - Σαλβάγου, Ἀθήνα 2004.

28. *Analele Statistice și Economice ale României*, București 1865, σ. 20-21, ἡ παραπομπὴ ἀπὸ τὸ ΦΩΚΑΣ, Οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν ποταμοπλοῖαν τοῦ Κάτω Δουνάβεως, σ. 54.

29. Ș. STANCIU, *România și Comisia Europeană a Dunării. Diplomatie, suveranitate, cooperatie internațională*, Galați 2002 (στὸ ἐξῆς: STANCIU, *România și Comisia Europeană a Dunării*), ὅπου καὶ πλούσια βιβλιογραφία, σ. 355-363. Βασικὴ μελέτη γιὰ τὸ θέμα παραμένει τοῦ H. HAJNAL, *The Danube. Its Historical, Political and Economic Importance*, The Hague 1920.

30. ΦΩΚΑΣ, Οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν ποταμοπλοῖαν τοῦ Κάτω Δουνάβεως, σ. 92-116.

31. Μόνο στὴ Βραῖλα ἡ ἀξία τῶν ἐξαγωγῶν αὐξήθηκε ἀπὸ 19.106.013 φράγκα τὸ 1851 στὰ 38.093.000 τὸ 1855. Βλ. GIURESU, *Istoricul orașului Brăila*, σ. 197-198.

πουθενά στις ήγεμονίες μέχρι το 1863. Αυτό πρέπει φυσικά να έρμηνευθεί. Οί εγκαταστάσεις των Έλλήνων δεν βρίσκονταν σε περιοχές με κατά πλειοψηφία αλλόθρησκο ή αλλόδοξο πληθυσμό, όπως οί ελληνικές παροικίες στην Αίγυπτο ή στην Ιταλία, αλλά ούτε συγκροτήθηκαν έπειτα από πρόσκληση της τοπικής κυβέρνησης, που συνοδευόταν και με παραχώρηση εκκλησιαστικής και κοινοτικής αυτονομίας, όπως συνέβη λόγω χάρη στη Ρωσία. Έπιπλέον, παρά την ευρύτατη έσωτερική αυτονομία των ήγεμονιών, ή Μολδαβία και ή Βλαχία δεν έπαιναν να είναι τμήματα της Όθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτό το ιδιάζον νομικό καθεστώς ενίσχυε σε σημαντικό βαθμό τους Έλληνες, ιδιαίτερα μάλιστα εκείνους που ήταν ύπηκοοι του σουλτάνου. Είμαι χαρακτηριστική ή ισχυρή θέση της ελληνικής γλώσσας στη λατρεία, όπως διαφαίνεται και από το ότι σε πολλές και μάλιστα κεντρικές εκκλησίες της Βλαχίας και της Μολδαβίας οί ακολουθίες τελούνταν τόσο στα ελληνικά όσο και στα ρουμανικά. Όστόσο, το βασικότερο είναι ότι οί ήγεμόνες δεν ακολουθοῦσαν μία συνειδητά «έθνική» πολιτική που να επιδιώκει να άφομοιώσει τους άλλοεθνείς κατοίκους των πριγκιπάτων. Συνεπώς, ή ουσιαστική κατοχύρωση των δικαιωμάτων των έλλήνων παροίκων στους τομείς της εκπαίδευσης, της εκκλησίας και ή ισχυρή οικονομική θέση τους δεν δημιουργοῦσε την ανάγκη για τη θεσμική «έξασφάλισή» τους. Άς σημειωθεί ότι και οί Έλληνες διπλωματικοί υπάλληλοι δεν φαίνεται να θεωροῦσαν άναγκαία τη σύσταση κοινοτήτων.

Για τις ελληνικές παροικίες, και στα δύο πριγκιπάτα, ή εποχή του ήγεμόνα Alexandru Ioan Cuza (1859-1866) στάθηκε ή καμπή για τη θεσμική τους συγκρότηση³². Τα μέτρα που έλαβε ό πρώτος ήγεμόνας της ουσιαστικά ένωμένης πιά Ρουμανίας κατά της παρουσίας του ελληνικού κλήρου και της έπιρροής του Οίκουμενικού Πατριαρχείου, σε συνδυασμό με μία πληθώρα άλλων μέτρων και μεταρρυθμίσεων που είχαν χαρακτηρα «έθνικό» και συντελοῦσαν στη συγκρότηση ενός πραγματικά αυτόνομου και συγκεντρωτικού «έθνικού» κράτους, καθιστώντας συνεπώς τους δεσμούς με την Όθωμανική Αυτοκρατορία καθαρά τυπικούς, προφανώς ώθησαν τους Έλληνες παροίκους στο να ένισχύσουν τη θεσμική τους θέση και, ως έναν βαθμό τουλάχιστον, να όριοθετήσουν τον «χώρο» τους.

Οί ένέργειες του ήγεμόνα κατά του ελληνικού κλήρου δεν έντάσσονταν

32. Η βιβλιογραφία για τον Alexandru Ioan Cuza είναι πολύ μεγάλη· θα περιορισθοῦμε εδώ μόνο σε όρισμένες βασικές μελέτες, *Cuza Vodă in memoriam*, L. BOICU – G. PLATON – A. ZUB (έκδ.), Iasi 1973· G. BOBANGO, *The Emergence of the Romanian National State*, Boulder-New York 1979 (στο έξής: BOBANGO, *The Emergence*)· P. MICHELSON, *Romanian Politics 1859-1871. From Prince Cuza to Prince Carol*, Iasi 1998.

βέβαια σὲ μία ξενοφοβική λογική³³, ἀλλὰ συνιστοῦσαν ἀναπόφευκτη συνέπεια τῆς προσπάθειάς του νὰ θέσει ὑπὸ κρατικό ἔλεγχο τὰ λεγόμενα «ἀφιερωμένα» μοναστήρια, δηλαδή τὰ μετόχια τῶν πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους στὶς ἡγεμονίες, καὶ τὴν τεράστια περιουσία ποὺ κατεῖχαν³⁴. Τὸ ἡγεμονικὸ διάταγμα τῆς 21ης Μαρτίου 1863, μὲ τὸ ὁποῖο καθοριζόταν ὅτι «σὲ ὅλα τὰ μοναστήρια καὶ τὶς ἐκκλησίες τοῦ κράτους ἡ θεία λατρεία θὰ τελεῖται ἀπὸ ἐδῶ καὶ στὸ ἐξῆς μόνο στὴ ρουμανικὴ γλῶσσα»³⁵, μᾶλλον στάθηκε ἡ ἀφορμὴ γιὰ ὁρισμένες ἐλληνικὲς παροικίες νὰ προχωρήσουν στὴ συγκρότηση κοινοτικῶν θεσμῶν καὶ νὰ ἐπιδιώξουν τὴν οἰκοδομήσιν ἐλληνικῶν ναῶν.

Στὴν πραγματικότητα, ἥδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1860 εἶχαν συσταθεῖ συσσωματώσεις τῶν Ἑλλήνων τῆς Ρουμανίας, ποὺ εἶχαν ὥστόσο περισσότερο τὸν χαρακτήρα συλλόγων γιὰ τὴν προώθηση «ἐθνικῶν» στόχων³⁶ καὶ δὲν συνιστοῦσαν οὐσιαστικὰ «κοινοτικὲς ἐπιτροπές»· ἀποτέλεσαν πάντως μία πρώτη μορφή ὁργάνωσης τῶν Ἑλλήνων σὲ πολλὲς πόλεις τῶν πριγκιπάτων.

Τὸ μεγάλο βῆμα ἔγινε λίγο ἀργότερα. Συγκεκριμένα, στὶς 26 Φεβρουαρίου τοῦ 1863 μία «Ἐπιτροπὴ τῶν ἐν τῇ Βραΐλα Γραικῶν» εἶχε συντάξει καὶ ἀποστέλλει ὑπόμνημα στὸν ἡγεμόνα Cuza ζητώντας νὰ τῆς ἐπιτραπῇ νὰ οἰκοδομήσῃ ναό, ὅπου ἡ ἐλληνικὴ θὰ ἦταν ἡ γλῶσσα τῆς θείας λατρείας καὶ Ἕλληνες οἱ ἱερεῖς, ἐνῶ γενικότερα ἡ διοίκηση τῆς ἐκκλησίας θὰ ἀποτελοῦσε ἀρμοδιότητα τῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος³⁷. Τὰ ἐπόμενα δύο χρόνια δύο ἄλλες ἐλληνικὲς κοινότητες, τοῦ Τζιούρτζιου (Giurgiu) καὶ τοῦ Γαλατσίου, ὑπέβαλλαν παρόμοιες αἰτήσεις³⁸, ἐνῶ, μετὰ τὴν πτώση τοῦ Cuza,

33. Ξενοφοβικὴ ἦταν ὄντως ἡ στάση κάποιων στρωμάτων τῆς ρουμανικῆς κοινωνίας, ἀλλὰ κυρίως ἔναντι τῆς ὀλοένα καὶ αὐξανόμενης ἐβραϊκῆς παρουσίας, πρβλ. ὅ.π., σ. 184-186.

34. BOBANGO, *The Emergence*, σ. 142-158· JELAVICH, *Russia and the Formation of the Romanian National State*, σ. 130-142. Πὰ μία προσέγγιση ποὺ ἀναλύει τὸ ζήτημα καὶ μέσα ἀπὸ τὴν προοπτικὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, βλ. Δ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Μεταρρύθμιση καὶ ἐκκοσμίκευση*. Πρὸς μία ἀνασύνθεση τῆς ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸν 19ο αἰῶνα, Ἀθήνα 2003, σ. 185-193 (στὸ ἐξῆς: ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Μεταρρύθμιση καὶ ἐκκοσμίκευση*. Πρὸς μία ἀνασύνθεση τῆς ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου).

35. BOBANGO, *The Emergence*, σ. 150-151 καὶ FILIP, *Comunitatea greacă de la Brăila*, σ. 11.

36. Α. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, Ἡ φιλανθρωπικὴ ἐλληνικὴ ἀδελφότητα τοῦ Γαλατσίου (1861), *Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία* 6 (1977) 143-149. Πὰ τοὺς ἐλληνικοὺς συλλόγους τῆς Ρουμανίας κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα ἐτοιμάζουμε εἰδικὴ μελέτη, ἐνῶ ἔχουμε συγκροτήσει βιβλιογραφικὴ βάση δεδομένων γιὰ τὰ καταστατικά τους.

37. FILIP, *Comunitatea greacă de la Brăila*, σ. 10-12. Ὁ ἡγεμόνας ἔκανε ἀποδεκτὸ τὸ αἶτημα τῶν Ἑλλήνων στὶς 12 Ἀπριλίου 1863.

38. Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς κοινότητος τοῦ Τζιούρτζιου ὑπέβαλε αἶτηση στὸν Cuza τὸ 1863 καὶ εἶχε ὀλο-

στά τέλη της δεκαετίας του 1860 και στις αρχές της επομένης οι κοινότητες του Καλαφατίου και του Ίσμαήλ ζήτησαν την άδεια να ανεγείρουν έλληνική εκκλησία³⁹. Όλες αυτές οι αιτήσεις εγκρίθηκαν και έτσι οικοδομήθηκαν έλληνικοί-κοινοτικοί ναοί στη Βραΐλα, στο Γαλάτσι, στο Τζιούρτζιου, στο Καλαφάτι και στο Ίσμαήλ. Άξιζει να σημειωθεί ότι σε πολλές πόλεις της Βλαχίας κυρίως, αλλά και της Μολδαβίας, όπως ένδεικτικά στο Βουκουρέστι, το Τούρνο-Σεβερίν, το Βουρλάτι και το Τούρνο-Μαγουρέλι, συστάθηκαν έλληνικές κοινότητες που δέν κατάφεραν ώστόσο να οικοδομήσουν έλληνικό ναό και γενικότερα να δραστηριοποιηθούν δυναμικά στον χώρο της κοινοτικής εκπαίδευσης, με αποτέλεσμα οι περισσότερες από αυτές να διακόψουν ούσιαστικά τη λειτουργία τους μέχρι τὰ τέλη του 19ου αιώνα⁴⁰.

Τήν πρώτη δεκαετία του «κοινοτικού τους βίου» οι Έλληνες θά οικοδομήσουν τούς, όχι σπάνια, επιβλητικούς ναούς τους, θά συντάξουν κανονισμούς και θά συγκροτήσουν κοινοτικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, κατά κύριο λόγο κατώτερα άρρεναγωγεία και σπανιότερα και παρθεναγωγεία⁴¹. Παράλληλα, ίδιως κατά τη δεκαετία του 1870, θά ιδρυθούν μία πλειάδα από φιλεκπαιδευτικούς συλλόγους, που θά επιδιώξουν να καλύψουν τις εκπαιδευτικές ανάγκες των ασθενέστερων οικονομικά στρωμάτων των παροικιών, υποκαθιστώντας ως έναν βαθμό τις επιτροπές των κοινοτήτων, ενώ μία άλλη σειρά από «φιλανθρωπικούς» συλλόγους θά ενδιαφερθούν για τούς άπορους⁴². Η ίδρυση των συλλόγων συνιστούσε κατά πρώτο και κύριο

κληρώσει την οικοδόμηση της εκκλησίας σε έναν χρόνο. Βλ. π. Β. ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οί εκκλησίες των Έλληνικών Κοινοτήτων της Ρουμανίας τόν ΙΘ αιώνα, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 147-148 (στο έξης: ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οί εκκλησίες των Έλλήνων). Τό 1865 τὰ μέλη της επιτροπής της συσταθείσης από τὸ προηγούμενο έτος έλληνικής κοινότητας Γαλατσίου ζήτησαν από τόν Alexandru Ion Cuza άδεια να ανεγείρουν έλληνικό ναό. Η αίτησή τους έγινε αποδεκτή από τόν πρίγκιπα με ένα χρυσόβουλλο, της 26ης Ίουνίου 1865. Βλ. ό.π., σ. 163-164.

39. Η κοινότητα του Καλαφατίου υπέβαλε αίτηση στις 19 Νοεμβρίου 1869, που εγκρίθηκε στις 2 Ίανουαρίου 1870. Βλ. ό.π., σ. 135. Η κοινότητα του Ίσμαήλ συστάθηκε στα 1872. Βλ. ΜΠΕΛΙΑ, Ό Έλληνισμός της Ρουμανίας, σ. 13-14.

40. Τὰ στοιχεία για αυτές τις κοινότητες είναι λιγοστά, βλ., ώστόσο, ό.π., σ. 13-15. Ειδικότερα για την κοινότητα του Βουκουρεστίου, βλ. ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οί εκκλησίες των Έλλήνων, σ. 93-98. Σε αυτήν την πόλη θά αναγεθεί στα 1899-1900 έλληνικός ναός, ό όποιος όμως ήταν παρεκκλήσιο της έλληνικής πρεσβείας και συνεπώς δέν βρισκόταν υπό τόν έλεγχο της κοινότητας.

41. Για την εκπαίδευση στις έλληνικές παροικίες της Ρουμανίας, βλ. ΜΠΕΛΙΑ, Ό Έλληνισμός της Ρουμανίας, σ. 23-32. Ειδικότερα για τη Βραΐλα, FILIP, Comunitatea greacă de la Brăila, σ. 70-94.

42. ΜΠΕΛΙΑ, Ό Έλληνισμός της Ρουμανίας, σ. 32-37 και FILIP, Comunitatea greacă de la Brăila, σ. 104-109.

λόγο μία προσπάθεια τών οικονομικών και κοινωνικών ἀρχηγεσιών τών παροικιών νά ἰσχυροποιήσουν τὸ κοινωνικὸ τους κῦρος καὶ νά ἐνισχύσουν τὴ θέση τους στὸ ἐσωτερικὸ τών κοινοτήτων. Ἐπιπλέον, οἱ σύλλογοι καλλιεργοῦσαν βέβαια τὴν «ἐθνικὴ» ἰδεολογία, στοχεύοντας στὸ νά καταστήσουν τὶς παροικίες πλέον ὁμοιογενεῖς καὶ ἐνωμένες καὶ νά συντηρήσουν τοὺς δεσμούς τών Ἑλλήνων μὲ τὸ «ἐθνικὸ κέντρο»⁴³. Ἀλλωστε, αὐτὴ ἡ «συλλογομανία» ἦταν καὶ μία ἀντίδραση ἔναντι ἐνὸς σαφῶς πιὸ ἐθνικιστικοῦ λόγου ἀπὸ τὴν πλευρὰ τόσο τοῦ ρουμανικοῦ κράτους ὅσο καὶ πλατύτερα τῆς ρουμανικῆς κοινωνίας. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο, ἄλλωστε, οἱ σύλλογοι θὰ ἐνισχυθοῦν ὥς ἕναν βαθμὸ ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἐλληνικὸ κράτος⁴⁴.

Παράλληλα μὲ αὐτὲς τὶς ἐξελίξεις στὴ Ρουμανία, ἀλλὰ σὲ ἕνα ριζικὰ διαφορετικὸ πλαίσιο, ἐκεῖνο τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, συγκροτοῦνται οἱ ἐλληνικὲς κοινότητες στὴ Δοβρουτσᾶ⁴⁵ (Dobrogea), δηλαδὴ στὰ παράλια τῆς Μαύρης Θάλασσας. Οἱ Ἕλληνες τῆς Δοβρουτσᾶς ἦταν κατὰ κύριο λόγο ἔμποροι καὶ ναυτικοί, οἱ ὁποῖοι, μὲ βάση τὶς λίγες καὶ ὄχι ἰδιαίτερα τεκμηριωμένες πληροφορίες πού διαθέτουμε, ἐγκαταστάθηκαν στὴν περιοχὴ σὲ δύο φάσεις· ἀφενὸς τὴν τρίτη δεκαετία τοῦ 19ου αἰῶνα, ὅταν ἀναπτυσσόταν τὸ ἐμπόριο σὲ ὅλον τὸν Εὐξείνιο Πόντο, ὅπως ἄλλωστε καὶ στὰ παραδουνάβια λιμάνια τῆς Βραΐλας καὶ τοῦ Γαλατοίου, καὶ ἀφετέρου μετὰ τὸν Κριμαϊκὸ πόλεμο, ὅταν δόθηκε ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἀκόμη μεγαλύτερη ὥθησις στὴν οικονομικὴ ἀνάπτυξη τῆς Δοβρουτσᾶς μὲ τὴν ἵδρυσις νέων πόλεων (Mahmudie, Medgidie) καὶ κυρίως τὴν κατασκευὴ τῆς γραμμῆς Τσερναβόδα-Κωνσταντῆζα ἀπὸ ἀγγλικὴ ἐταιρεία⁴⁶. Ἐπιπλέον, τὰ ἔργα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς Δουνάβεως στὸ στόμιο τοῦ Σουλινᾶ συνέτειναν στὴν αὔξησις τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ στὴν πόλιν αὐτήν, πού εἶχε καταστεῖ

43. Πὰ τὴ θέση τῆς «ἐθνικῆς ἰδέας» στὸν λόγο τῶν συλλόγων βλ. Χ. ΕΞΕΡΤΖΟΓΛΟΥ, Ἑθνικὴ ταυτότητα στὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν 19ο αἰ. Ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως, 1861-1912, Ἀθήνα 1996. Πὰ τοὺς ἐλληνικοὺς συλλόγους στὴν ἀνατολικὴ Θράκη καὶ τὴ Μικρὰ Ἀσία βλ. ΚΥΡΙΑΚΗ ΜΑΜΩΝΗ - ΛΗΔΑ ΙΣΤΙΚΟΠΟΥΛΟΥ, Σωματειακὴ ὀργάνωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία (1861-1922), Ἀθήνα 2006.

44. ΜΠΕΛΙΑ, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας, σ. 34-36.

45. Πὰ τὴ Δοβρουτσᾶ λείπει ἀκόμη καὶ σήμερα μία πραγματικὰ ἐμπεριστατωμένη μονογραφία, ἐνῶ μεγάλο μέρος τῆς βιβλιογραφίας εἶναι πολεμικῆς φύσεως, καθὼς ἡ περιοχὴ ἦταν γιὰ δεκαετίες στόχος τῶν «ἐθνικῶν ἰδεῶν» τόσο τῶν Ρουμάνων, ὅσο καὶ τῶν Βουλγάρων. Ἐπίσης, πρέπει νά ἀναφερθεῖ ὅτι μεγάλο μέρος τῶν ἀρχείων τῆς περιοχῆς χάθηκε κατὰ τὸν Α' καὶ Β' παγκόσμιον πόλεμον. Βλ., ὡστόσο, Α. RĂDULESCU - I. ΒΗΤΟΙΕΑΝΟΥ, Istoria Românilor dintre Dunăre și Mare, București 1979.

46. Τότε ἀναπτύχθηκαν ἰδιαίτερα οἱ ἐλληνικὲς κοινότητες στὶς δύο αὐτὲς πόλεις. Βλ. ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίαι τῶν Ἑλλήνων, σ. 16-18 καὶ 51-52.

σχεδόν καθ' ὅλοκληρίαν ἑλληνική ὅσον ἀφορᾷ στὸν πληθυσμό⁴⁷.

Ἡ σύσταση τῶν κοινοτήτων στὴ Δοβρουτσᾶ ἐντάσσεται στὸ πλαίσιο τῶν ἀλλαγῶν ποὺ προκάλεσε στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ millet τῶν ὀρθοδόξων σὲ ὅλη τὴν αὐτοκρατορία ἢ διπλὴ πίεση τόσο τῶν ὀθωμανικῶν μεταρρυθμίσεων (Tanzimat) ὅσο καί, θὰ λέγαμε κυρίως, ἡ αὐξανόμενη «ἐθνικοποίηση» τῶν ἑλληνορθοδόξων καὶ ἡ ὁλοένα καὶ μεγαλύτερη ἐμπλοκὴ τῶν λαϊκῶν στὴ διοίκηση τοῦ Πατριαρχείου⁴⁸. Ἐπιπλέον, ἰδίως στὰ Βαλκάνια, ἡ θρυαλλίδα ποὺ ὀδήγησε στὴ συγκρότηση κοινοτικῶν θεσμῶν φαίνεται ὅτι ἦταν ἡ σύσταση τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας καὶ οἱ ἀνακατατάξεις ποὺ προκάλεσε ἡ δημιουργία οὐσιαστικὰ ἐνὸς δεύτερου ὀρθόδοξου millet, τοῦ βουλγαρικοῦ⁴⁹. Συγκεκριμένα, στὴν περίπτωση τῆς Τούλτσας ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ φιρμανιοῦ τῆς Ἐξαρχίας τὸ 1872 ὀδήγησε στὴ σύσταση τῆς «γραικικῆς ὀρθοδόξου κοινότητος Τούλτσας», μὲ πρόεδρο, φυσικά, τὸν τοπικὸ μητροπολίτη τοῦ Πατριαρχείου, καθὼς ἡ περιοχὴ ἦταν ὑπὸ ὀθωμανικὴ διοίκηση καὶ ἐφαρμόζονταν οἱ «Γενικοὶ Κανονισμοὶ» τῆς αὐτοκρατορίας. Βασικὸ, ὡστόσο, ρόλο στὴ συγκρότηση φαίνεται ὅτι διαδραμάτισε ὁ Ἕλληνας ὑποπρόξενος, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε εἶχε προτείνει καὶ τὴ συνεργασία μὲ τοὺς Ρουμάνους τῆς πόλης⁵⁰.

Παρὰ τὴν ἴδρυση τῶν κοινοτήτων καὶ τὴν οἰκοδόμησή καὶ ἀπρόσκοπτη λειτουργία τῶν ἑλληνικῶν ναῶν, ποὺ ἀναφέραμε, ἦταν σαφὲς κατὰ τὶς τρεῖς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰῶνα, ὅτι ἡ θέση τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων δὲν ἦταν κατοχυρωμένη, καθὼς δὲν στηριζόταν σὲ κάποιο νομοθέτη-

47. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ, Οἱ Κεφαλῆνες καὶ οἱ Ἰθακήσιοι στὴ ναυτιλία τοῦ Δουνάβεως, σ. 21-25 καὶ ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίες τῶν Ἑλλήνων, σ. 37-40.

48. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὶς ὀθωμανικὲς μεταρρυθμίσεις εἶναι πολὺ μεγάλη. Βλ. ἐνδεικτικά, R. DAVISON, *Reform in the Ottoman Empire 1856-1876*, Princeton 1963. Γιὰ τὶς ἐξελίξεις ἐντὸς τοῦ «Γένους» τῶν ὀρθοδόξων βασικά ἔργα εἶναι τῆς ΣΙΑΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Μικρὰ Ἀσία*, 19ος αἰ. - 1919. Οἱ ἑλληνορθόδοξες κοινότητες. Ἀπὸ τὸ Μύλλετ τῶν Ρωμῶν στὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος, Ἀθήνα 1998, σ. 265-318· ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Μεταρρύθμιση καὶ ἐκκοσμίκευση*. Πρὸς μία ἀνασύνθεση τῆς ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, *passim*, ἐνὺ χρησιμὴ εἶναι ἡ μελέτη τοῦ Γ. ΤΖΕΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Νομιμότητα καὶ συλλογικὴ δράση στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία*. Συνέχειες καὶ νεωτερικὰ στοιχεῖα στὴ διεκδίκηση αἰτημάτων ἀπὸ τὸ 16ο στὸ 19ο αἰῶνα, μεταπτυχιακὴ διπλωματικὴ ἐργασία, Τμῆμα Ἱστορίας-Αρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 2003, ἰδίως σ. 56-108.

49. Πρὸβλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ Δ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ, Ἐθνικοὶ ἀνταγωνισμοὶ καὶ κοινοτικὴ ἀνασυγκρότηση. Ἡ ἐνδοκοινοτικὴ σύγκρουση στὴ Θεσσαλονίκη (1872-1874) καὶ ἡ σύνταξη τοῦ πρώτου κοινοτικοῦ κανονισμοῦ, *Βαλκανικὰ Σύμμεκτα* 10 (1998) 54.

50. Γιὰ τὴν κοινότητα τῆς Τούλτσας βλ. ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίες τῶν Ἑλλήνων, σ. 27-29. Γιὰ τὸ πλαίσιο τῆς σύστασης τῆς «γραικικῆς κοινότητος Τούλτσας» ἐτοιμάζουμε ἰδιαίτερη μελέτη ποὺ θὰ δημοσιευθεῖ στὸ πλαίσιο τοῦ ὡς ἄνω προγράμματος «ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II».

μα ἢ σὲ διακρατική συμφωνία καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο οἱ ἐπίτροποι ἢ ἔφοροι τῶν κοινοτικῶν συσσωματώσεων ἀναζητοῦσαν τρόπους νὰ «ἐξασφαλίσουν» τὰ δικαιώματα τῶν κοινοτήτων⁵¹. Πρακτικά κινήθηκαν σὲ δύο κατευθύνσεις· εἴτε ἀποπειράθηκαν νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἀναγνώριση ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ κυβέρνηση, εἴτε ἀπευθύνθηκαν στὸ ἐλληνικὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν καὶ «ἀφιέρωσαν» τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἄλλα οἰκοδομήματα τῆς κοινότητος στὸ ἐλληνικὸ κράτος. Ἡ ἐλληνικὴ κοινότητα τῆς Βραΐλας εἶχε ἀποστείλει, ἤδη ἀπὸ τὸ 1874, σημαίνοντα μέλη τῆς στὸ Βουκουρεστί⁵². Νωρίτερα, τὸ 1872, οἱ κοινότητες τοῦ Ἰσμαήλ καὶ τοῦ Τζιούρτζιου εἶχαν «ἀφιέρωσει» τοὺς ναοὺς τοὺς στὴν ἐλληνικὴ κυβέρνηση, ἀποστέλλοντας αἰτήσεις στὸ ἐλληνικὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν⁵³. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο πρέπει, ὡστόσο, νὰ ἀναφέρουμε ὅτι ὅσον ἀφορᾷ στὶς ἐλληνικὲς κοινότητες τῆς Δοβρουτσᾶς, ἡ θέση τοὺς φαινόταν περισσότερο κατοχυρωμένη, καθὼς ἡ ρουμανικὴ κυβέρνηση εἶχε ἀνακοινώσει ἐπισήμως, μετὰ τὴν προσάρτηση τῆς περιοχῆς τὸ 1878, ὅτι θὰ σεβαστεῖ τὰ δικαιώματα τῶν κοινοτήτων ποὺ εἶχαν συσταθεῖ ἐπὶ Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας⁵⁴.

Ὡστόσο, ἴσως πιὸ σημαντικὴ ἀπὸ τὴ θεσμικὴ «ἀνασφάλεια» τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων ἦταν ἡ οἰκονομικὴ πίεση τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 19ου αἰῶνα. Πολλὲς ἐλληνικὲς κοινότητες, κυρίως μάλιστα ἐκεῖνες τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἄρχισαν νὰ ἀντιμετωπίζουν σημαντικὰ προβλήματα, καθὼς οἱ οἰκονομικὲς συνθῆκες εἶχαν γίνει πιὸ ρευστές. Τὴν οἰκεία εἰκόνα τοῦ ἔλληνα ἐνοικιαστῆ κτημάτων-arendas, τοῦ μικρέμπορου καὶ τοκιστῆ στὰ χωριά ἔχει ἀρχίσει, μὲ ὁλοένα καὶ αὐξανόμενους ρυθμούς, νὰ ἀντικαθιστᾷ ὁ Ἑβραῖος, askenazim σχεδὸν πάντοτε, ἢ καὶ ὁ Ρουμάνος. Στὶς μεγάλες παραδουνάβιες πόλεις τῆς Βλαχίας, ὅπου οἱ ἐλληνικὲς κοινότητες ἦταν συμπαγεῖς καὶ εἶχαν σαφῶς πιὸ συγκροτημένους καὶ ἰσχυροὺς θεσμούς, ἐνῶ οἰκονομικά στηρίζονταν στὸ ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο, στὴ βιομηχανία καὶ στὴ ναυτιλία, ἡ κρίση φαίνεται νὰ ἦταν λιγότερο ἐμφανής, ἂν καὶ ἀκόμη καὶ ἐκεῖ στὰ τέλη τοῦ αἰῶνα ἦταν σαφὴς ἡ οἰκονομικὴ δυσχέρεια, ὅπως διαφαίνεται ἀνάγλυφα στὶς λογοδοσίες τοῦ προέδρου τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος Βραΐλας Γ. Δ. Κουντούρη⁵⁵.

51. Ἡ συνειδητοποίηση αὐτοῦ τοῦ «νομικοῦ κενοῦ» ἐκφράζεται ἀνάγλυφα στὸ ἀρθρο 3 τοῦ Κανονισμοῦ τῆς ἐν Καλαφατίῳ Ἑλλην. Κοινότητος, Ἐν Βουκουρεστίῳ 1898, σ. 4.

52. FILIP, Comunitatea greacă de la Brăila, σ. 16-19.

53. ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίαι τῶν Ἑλλήνων, σ. 148.

54. G. STREIT, Mémoire sur la question des Communautés Helléniques en Roumanie, Ἀθήναι 1905, σ. 7 (στὸ ἐξῆς: STREIT, Mémoire).

55. Ἑλληνικὴ Κοινότης Βραΐλας. Λογοδοσία τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος ἀπὸ τῆς 1-ης Ἰουνίου 1897 μέχρι τῆς 30 Ἀπριλίου 1900. Ἐν Βραΐλᾳ Ἐκ τοῦ Πρώτου Τυπο-Λιθογράφου Π. Μ. Πεστεματζιόγλου 1900, σ. 3-6.

Σύμφωνα μὲ πολλές μαρτυρίες, οἱ ἄλλοτε ἀνθοῦσες κοινότητες τοῦ Τζιούρτζιου καὶ τοῦ Καλαφατίου ἀντιμετώπιζαν τεράστια προβλήματα καὶ ὁ πληθυσμὸς τους εἶχε μειωθεῖ σημαντικά.

Ἡ λύση πάντως, στὴ θεσμικὴ τουλάχιστον διάσταση τοῦ προβλήματος, δόθηκε μετὰ ἀπὸ διαπραγματεύσεις. Τὸ πρωτόκολλο ποὺ ἐπισυνάφθηκε στὴν ἑλληνορουμανικὴ ἐμπορικὴ σύμβαση τῆς 19ης Δεκεμβρίου 1900 καὶ μὲ τὸ ὁποῖο ἀναγνωρίζονταν ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ κυβέρνηση 8 ἑλληνικὲς κοινότητες ἔθεσε, θεσμικά, σὲ στέρεα βάση τὴ θέση αὐτῶν τῶν παροικιῶν⁵⁶.

Παρὰ τὴν ἀναμφισβήτητη πρόοδο ποὺ πραγματοποιήθηκε τὰ τελευταῖα χρόνια στὴ μελέτῃ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ρουμανίας, εἶναι νομίζω σαφὲς ὅτι πάρα πολλές πτυχὲς τῆς ἱστορίας τόσο τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων ὅσο καὶ πλατύτερα τοῦ παροικιακοῦ ἑλληνισμοῦ στὴ χώρα παραμένουν ἀκόμη ἀνοιχτὲς σὲ ἔρευνα. Ἡ στερεότερη γνώση τῶν ὑλικῶν βάσεων τῆς κοινωνικῆς θέσης τῶν Ἑλλήνων τῆς Ρουμανίας, ἡ οἰκονομικὴ δυναμικὴ τους, ἀλλὰ καὶ ἡ φύση τῆς κρίσης ποὺ πλήττει τουλάχιστον κάποιες ἀπὸ τὶς παροικίες στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα, ἡ στάση τῆς ρουμανικῆς κοινωνίας ἔναντι τῶν Ἑλλήνων, ἡ ἐμπλοκὴ τοῦ ρουμανικοῦ κράτους στὴν ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα τῶν κοινοτήτων, οἱ πολιτικὲς ἰδέες τῶν παροίκων συνιστοῦν τομεῖς ὅπου ἡ μελέτῃ θὰ μπορούσε νὰ ἀνοίξει νέους δρόμους, ἐνῶ ἡ ἐνδελεχέστερη γνώση θὰ μπορούσε νομίζω νὰ φωτίσει καλύτερα καὶ τὴν πορεία τοῦ παροικιακοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ στὰ ἄλλα ἔθνη καὶ κράτη τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, κυρίως στὴ Βουλγαρία καὶ δευτερευόντως στὴ Σερβία.

Ἀλλὰ καὶ σὲ ἓνα πρακτικότερο ἐπίπεδο, ἡ καταγραφή τῶν καταστατικῶν κειμένων (κανονισμῶν) τῶν κοινοτήτων θὰ ὀδηγοῦσε σὲ μία οὐσιαστικότερη γνώση τοῦ θεσμικοῦ ὑπόβαθρου τοῦ παροικιακοῦ ἑλληνισμοῦ στὴ Ρουμανία. Μὲ αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ ἐπιχειρήθηκε στὸ πλαίσιο τοῦ ἐρευνητικοῦ προγράμματος ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II: «Ἑλληνικὲς Κοινότητες καὶ Εὐρωπαϊκὸς Κόσμος (13ος-19ος αἰ.). Μορφὲς αὐτοδιοίκησης, κοινωνικὴ ὁργάνωση, συγκρότηση ταυτοτήτων», ποὺ πραγματοποιήθηκε στὸ Τμῆμα Ἱστορίας-Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὑπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐποπτεία τῶν καθηγητριῶν κ.κ. Ὑλγας Κατσιαρδῆ-Hering καὶ Ἀναστασίας Παπαδία-Λάλα καὶ τῆς ἀναπληρώτριας καθηγήτριας κ. Μαρίας Εὐθυμίου, ἀφενὸς νὰ καταγραφοῦν ὅσοι, ἀνέκδοτοι ἢ ἐκδοθέντες, κανονισμοὶ σώζονται καὶ ἀφετέρου νὰ συγκεντρωθοῦν οἱ πληροφορίες συνολικὰ γιὰ τὶς παροικίες ἐκεῖνες ποὺ σὲ κάποιο διάστημα τῆς ἱστορίας τους εἶχαν ἐξελιχθεῖ

56. Συγκεκριμένα ἀναγνωρίσθηκαν οἱ κοινότητες τῆς Βραΐλας, τοῦ Γαλατσίου, τοῦ Τζιούρτζιου, τοῦ Καλαφατίου, τοῦ Σουλινᾶ, τῆς Τούλτσεας, τῆς Μαγκάλιας καὶ τῆς Κωνσταντίας. Βλ. STREIT, *Mémoire*, σ. 25-28.

σὲ κοινότητες⁵⁷.

Ἡ ἔρευνα διεξήχθη τόσο σὲ ἑλληνικὲς βιβλιοθήκες (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη), ὅσο καὶ σὲ ρουμανικὲς (Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας), ὅπως ἐπίσης καὶ στὸ Ἱστορικὸ καὶ Διπλωματικὸ Ἀρχεῖο τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν. Οἱ κανονισμοὶ καταγράφηκαν σὲ ἠλεκτρονικὴ μορφή, ἐνῶ συντάχθηκε καὶ εὐρετήριο γιὰ τὴν εὐχερέστερη μελέτη τους. Ἐπιπλέον, συγκεντρώθηκαν βασικὲς πληροφορίες (σύντομο ἱστορικὸ, βιβλιογραφία, προκαταρκτικὴ ἀρχειακὴ ἔρευνα) γιὰ ὅσες ἑλληνικὲς κοινότητες συστάθηκαν, ἀκόμη καὶ ἂν δὲν σώζεται κάποιος κανονισμός.

Ὅσον ἀφορᾷ στοὺς συλλόγους, στὶς λέσχες καὶ στὶς «ἀδελφότητες», ποὺ εἶχαν συσταθεῖ ἀπὸ Ἑλλήνες στὴ Ρουμανία, καταγράφηκαν, πάντα μέσα στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II, πάνω ἀπὸ εἴκοσι τέτοιου εἶδους συσσωματώσεις. Καταγράφηκαν ὅσα καταστατικά καὶ λογοδοσίες ὑπάρχουν, ἐνῶ συγκεντρώθηκαν πληροφορίες γιὰ τὴ δράση τους, τὸν χρόνο σύστασης καὶ τὸν χαρακτήρα τους («φιλόμουσος», «φιλεκπαιδευτικός», ἐπαγγελματικός) τόσο ἀπὸ ἀρχειακὸ (Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ἐθνικῆς Τράπεζας Ἑλλάδος, Ἀρχεῖο Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν) ὅσο καὶ ἐντυπο ὕλικό (ἑλληνικὲς ἐφημερίδες τῆς Ρουμανίας: *Πατρίς*, *Σύλλογοι*, *Ἱoris*, *Ἐλεύθερος Λόγος*).

Ἐπιπλέον, ἔγινε προσπάθεια νὰ καταγραφοῦν σὲ μία βάση δεδομένων τὰ βιβλία ποὺ ἐκδόθηκαν στὰ ἑλληνικὰ ἢ ἀπὸ Ἑλλήνες, κατὰ τὴν περίοδο 1821-1900 στὴ Ρουμανία. Μέχρι σήμερα ἔχουν καταχωρηθεῖ περίπου 220 βιβλία. Γιὰ τὴν περίοδο 1821-1864 βάση ἀποτέλεσε ἡ «Βιβλιογραφία Γκίνη-Μέξα»⁵⁸, ἐνῶ γιὰ τὶς ἐπόμενες δεκαετίες ἡ βιβλιογραφικὴ καταγραφή τῆς Cornelia Papacostea-Danielopolu⁵⁹ καὶ τῆς Πόπης Πολέμη⁶⁰. Ἐπιπλέον, ἔγινε ἔρευνα στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, τὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Ε.Λ.Ι.Α, τῆς Βουλῆς, ὅπως καὶ σὲ ρουμανικὲς βιβλιοθήκες.

Τέλος, κατὰ τὴ διάρκεια ἐρευνητικῆς ἀποστολῆς μας στὴ Ρουμανία (1 Ὀκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 2005) μελετήθηκαν τὰ εὐρετήρια ἀρχειακῶν fonds καὶ ἀρκετοὶ φάκελοι ἐγγράφων στὰ Ἐθνικὰ Ἀρχεῖα τῆς Ρουμανίας στὸ Βουκουρέστι καὶ στὰ Ἐθνικὰ Ἀρχεῖα τῶν πόλεων Τζιουρτζιου (Giurgiu), Γαλατσίου (Galati), Τούλτσεας (Tulcea), Κωνσταντίας (Constanța) καὶ Κραϊ-

57. Ἄς σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι δὲν ἐπεκτάθηκε, σὲ αὐτὸ τὸ στάδιο, ἡ ἔρευνα στὶς κοινότητες-κομπανίες τῆς Τρανσυλβανίας, γιὰ τὶς ὁποῖες ἄλλωστε ὑπάρχει πλουσιότατη βιβλιογραφία.

58. Δ. ΓΚΙΝΗΣ - Β. ΜΕΞΑΣ, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800-1863. Ἀναγραφή τῶν κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περιόδον ὅπουδήποτε ἑλληνιστὶ ἐκδοθέντων βιβλίων καὶ ἐντύπων ἐν γένει, τ. Α'-Γ', Ἀθήνα 1939.

59. PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, *Comunitățile grecești din România*, σ. 127-140.

60. ΠΟΠΗ ΠΟΛΕΜΗ, Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ε.Λ.Ι.Α. Ἑλληνικὰ βιβλία 1864-1900, πρώτη καταγραφή. Ἀθήνα 1990, *passim*.

όβας (Craiova). Έπιπλέον, μελετήθηκαν οί συλλογές τῶν ἑλληνικῶν βιβλίων στίς νομαρχιακές βιβλιοθήκες τῶν παραπάνω πόλεων, ὅπως ἐπίσης καί στή βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας καί στή Νομαρχιακή Βιβλιοθήκη τῆς Βραΐλας. Ἐν τέλει, πραγματοποιήθηκε μία προκαταρκτική ἔρευνα καί στο ἀρχεῖο τῆς Ἐπισκοπῆς τοῦ Κάτω Δουνάβεως (Episcopia Dunărea de Jos) στο Γαλάτσι, ὅπως καί στο ἀρχεῖο τοῦ Δήμου τοῦ Βουκουρεστίου. Ἡ πραγματοποιηθεῖσα ἔρευνα κατέστησε σαφέστερη τήν εἰκόνα μας γιά τά ἀρχεῖα τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων πού ὑπάρχουν στή Ρουμανία, ὅπως ἐπίσης καί γιά τά σχολικά ἰδρύματα πού εἶχαν αὐτές ὁργανώσει. Μελετήθηκαν ἐπίσης καί ἀρχεῖα ἑλλήνων καί ἑλληνοβλάχων ἐμπόρων (οἶκος Ἀμάν στήν Κραϊόβα, Χάτζη-Πάννους στο Βουκουρέστι), ἀλλά καί τραπεζιτῶν (οἶκος Χρυσοβελόνη στο Βουκουρέστι). Γιὰ τήν ἐρευνητική ἀποστολή ἀκολουθεῖ ἀναλυτική ἔκθεση.

Ἡ ἐρευνητική ἀποστολή στή Ρουμανία (1-31 Ὀκτωβρίου 2005) πραγματοποιήθηκε μέ ἀντικειμενικό στόχο νά καταγραφοῦν ἀρχεῖακά σώματα καί τεκμήρια πού ἀναφέρονται στίς ἑλληνικές παροικίες τῆς Ρουμανίας⁶¹. Στόχος δὲν ἦταν ἀπλῶς καί μόνο νά καταγραφοῦν τά ἀρχεῖακά σώματα ἐκεῖνα πού εἶχαν ἄμεση σχέση μέ τίς ἑλληνικές κοινότητες, δηλαδή τά ἀρχεῖα τῶν κοινοτήτων, ἐκκλησιῶν, ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων, ἀλλά καί ἰδιωτικά ἀρχεῖα ἢ ἐπιχειρήσεων πού ἀνήκαν σέ Ἕλληνες. Ἐπίσης, βασικός στόχος ἦταν νά γίνει μία πρώτη ἔρευνα καί σέ εὐρύτερα ἀρχεῖακά σύνολα, ὅπως ἀρχεῖα δήμων, νομαρχιῶν, κεντρικῶν ὑπηρεσιῶν, ὑπουργείων, ὅσον ἀφορᾷ στο ὑλικό πού ἀναφέρεται σέ δραστηριότητες ἑλλήνων παροίκων. Ἐν τέλει, ὅπως ἀναφέραμε, καταγράφηκαν καί βιβλία πού τυπώθηκαν σέ ρουμανικές πόλεις, ἰδιαίτερα μάλιστα κοινοτικοὶ κανονισμοί, καταστατικά συλλόγων καί ἀδελφοτήτων, καί πού βρίσκονται σήμερα σέ βιβλιοθήκες τῆς Ρουμανίας.

Βουκουρέστι (București)

Τὸ ὑλικό πού σώζεται στὰ Κεντρικά Ἱστορικά Ἀρχεῖα τῆς Ρουμανίας (Direcția arhivelor istorice centrale, Bulevardul Regina Elisabeta nr. 49, București) εἶναι πλούσιο σέ ὄγκο καί ποικίλο σέ περιεχόμενο. Περιλαμβάνει τόσο ἕναν

61. Γενικά γιά τὸν ἑλληνισμό τῆς Ρουμανίας βλ. ΜΠΕΛΙΑ, Ὁ Ἑλληνισμός τῆς Ρουμανίας, *passim*· ΡΑΡΑΚΟΣΤΕΑ-ΔΑΝΙΕΛΟΠΟΥ, Comunitățile grecești din România, *passim*· ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίες τῶν Ἑλλήνων, *passim*. Μία πρὸ πρόσφατη συνολικὴ θεώρηση συνιστᾷ τὸ βιβλίο τῆς PAULA SCALCĂU, Grecii din România, București 2003.

μεγάλο αριθμό από εκκλησιαστικά (μονών και μετοχίων) και ιδιωτικά-προσωπικά αρχεία, όσο και τα αρχειακά fonds των κεντρικών αρχών, υπηρεσιών και υπουργείων της Ρουμανίας, με την εξαίρεση βέβαια των αρχείων των υπουργείων Έξωτερικών, «Πολέμου» και Έσωτερικών (ασφαλείας), που φυλάσσονται στα αντίστοιχα υπουργεία και υπηρεσίες.

Κατ' αρχάς πρέπει να σημειώσουμε ότι δεν διασώζεται στα Κεντρικά Ιστορικά Αρχεία ένα ξεχωριστό fond της ελληνικής κοινότητας Βουκουρεστίου, ή κάποιας άλλης ελληνικής κοινότητας, συλλόγου, ή ελληνικού σχολείου της Ρουμανίας. Υπάρχουν, ωστόσο, κάποιες αξιόλογες προσωπικές συλλογές-αρχεία Ελλήνων εμπόρων και πολιτικών προσωπικοτήτων, ενώ πολλά έγγραφα και φάκελοι από τα αρχειακά fonds των υπουργείων και των κεντρικών υπηρεσιών αναφέρονται άμεσα ή έμμεσα σε πτυχές, διοικητικές, οικονομικές και εκπαιδευτικές, της ιστορίας των ελληνικών κοινοτήτων-παροικιών στη χώρα.

Τò κατά πολὺ πλουσιότερο καὶ πλέον ἐνδιαφέρον προσωπικὸ ἀρχεῖο, εἶναι αὐτὸ τοῦ ἐμπορικοῦ οἴκου τοῦ Hagi Ianuș (Hagi Ianuș, Casa comercială, 1650-1825). Ὁ κατάλογος αὐτοῦ τοῦ ἀρχειακοῦ σώματος, τοῦ ὁποῦ ἡ κατάταξη ὁλοκληρώθηκε στὰ 1996 ἀπὸ τὴ Natalia Trandafirescu, ἀποτελεῖται ἀπὸ 25 τόμους, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 23 καλύπτουν τὴν ἐμπορικὴ ἀλληλογραφία καὶ λοιπὰ λυτὰ ἐγγραφα, ἐνῶ οἱ δύο εἶναι εὗρετήρια τῶν χειρῶν γραφῶν καταστίχων τῆς ἐταιρείας. Ὁ Hagi Ianuș ἐγκαταστάθηκε στὴ Βλαχία, καὶ συγκεκριμένα στὴν Ὀλτενία (Κραϊόβα), στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα, ὅπου καὶ ἀνέπτυξε πολυσχιδὴ ἐμπορικὴ δραστηριότητα, διατηρώντας ἐμπορικὲς σχέσεις μὲ ἐμπόρους σὲ πολλὲς πόλεις, ὅπως μὲ τὴ Βιέννη, τὴ Λειψία, τὴν Τεργέστη καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη. Παράλληλα, διετέλεσε arendaș (ἐνοικιαστὴς κτημάτων) τῶν τσιφλικιῶν τῶν Brîncovenau, μιᾶς ἀπὸ τὶς σημαντικότερες ἀριστοκρατικὲς οἰκογένειες τῆς Βλαχίας, ὅπως καὶ τῶν μεγάλων μετοχίων διαφόρων μοναστηριῶν τοῦ Ἄθω, στὴν ἴδια περιοχὴ, ἐφοδιαστὴς τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ, φοροεισπράκτορας καὶ τοκιστὴς χρημάτων. Ἀπὸ τὰ ἔτη 1650-1772 σώζονται μόλις 6 ἐγγραφα, ἐνῶ γιὰ τὸ διάστημα μέχρι τὸ 1805 διατηροῦνται 599 (vol. I, Inv. 2303, 1650-1805). Στὴ συντριπτικὴ τους πλειοψηφία τὰ ἐγγραφα εἶναι ἐμπορικὴ ἀλληλογραφία τῶν ἐτῶν 1805-1825, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ὅποτε ὁ Hagi Ianuș συνέστησε τὴν ἐμπορικὴ φήμη «Hagi Ianuș, Costa Petru și Frații»⁶².

Πέρα ὅμως ἀπὸ τὴν ἐξαιρετικὴ, σὸν πλοῦτο ἀλλὰ καὶ στὴν πληρότητά

62. Τὸ ἀρχεῖο τοῦ Hagi-Ianuș χρησιμοποίησε στὴ μελέτη του ὁ N. CAMARIANO, Quelques renseignements sur la vie et l'activité commerciale de l'Épirote Consta Petru en Oltenie (Valachie), *Balkan Studies* 19 (1978) 313-326.

του, περίπτωση που συνιστά το Fond Hagı Ianuş, υπάρχουν και κάποια άλλα, κατά πολὺ μικρότερα ἀρχιεικά fonds, ἐμπορικοῦ χαρακτήρα καὶ τῆς ἴδιας περιόδου. Ἕνα τέτοιο ἀρχεῖο εἶναι ἐκεῖνο τοῦ ἐμπόρου στὸ Βουκουρέστι Ἀνδρέα Ἡλιάδη (Fond Andrei Iliadi, 1805-1825, Inv. 1562). Ὁ Ἀνδρέας Ἡλιάδης ἦταν ὑπάλληλος τοῦ σεργάρη Stamati, ἐνὸς φαναριώτη ἀξιωματοῦχου, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ 1812 συνεταιρίσθηκε μὲ τὸν Mihalache, ὁπότε καὶ ἡ ἐταιρεία τους ὀνομάσθηκε «Andrei Iliadi și Mihali și comp.». Στὸ fond περιλαμβάνονται 40 ἐγγράφα, ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν ὁποίων ἀπὸ τὰ χρόνια 1812-1825. Τὰ περισσότερα εἶναι ἐμπορικὴ ἀλληλογραφία.

Ἕνα ἄλλο ἰδιωτικὸ ἀρχεῖο εἶναι ἐκεῖνο τῆς οἰκογένειας Σχινᾶ (Fond Familia Skinas, 1817-1856, Inv. 1245), μέλος τῆς ὁποίας ἦταν ὁ γνωστὸς ἱστορικός (καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν), πολιτικὸς καὶ διπλωμάτης τῆς ὀθωνικῆς περιόδου, Κωνσταντῖνος Σχινᾶς⁶³. Πρόκειται γιὰ ἓνα σχετικὰ μικρὸ ἀρχιεακὸ fond, ἀποτελούμενο ἀπὸ 18 ἐπιστολές, στὰ γαλλικὰ καὶ γερμανικά, τῶν ἐτῶν 1848-1856, ὅταν ὁ Κωνσταντῖνος Σχινᾶς ἦταν πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδας στὴ Βιέννη καὶ τὸ Μόναχο. Τέλος, ὑπάρχει καὶ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἀπόστολου Ἀρσάκη⁶⁴ (Fond Arsachi Apostol, 1684-1935, Inv. 2178), γιатροῦ, ἐθνικοῦ εὐεργέτη («Ἀρσάχεια») καὶ σημαντικοῦ πολιτικοῦ παράγοντα τῆς παράταξης τῶν Ρουμάνων συντηρητικῶν κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα, τὸ ὁποῖο, ὡστόσο, λόγω ἑλλειψῆς χρόνου δὲν μπορέσαμε νὰ μελετήσουμε. Ἐπίσης λόγω ἑλλειψῆς χρόνου δὲν ἐρευνήθηκαν τὰ fonds ἄλλων ἐμπορικῶν οἰκῶν, ὅπως τοῦ Hagı Pop καὶ τοῦ Stamu, πού ἔχουν ὡστόσο μελετηθεῖ ἀπὸ ρουμάνους καὶ ἑλληνες ἐπιστήμονες, μολονότι βέβαια ὁ πλοῦτος τους εἶναι τέτοιος ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν βάση καὶ γιὰ ἄλλες μελέτες⁶⁵.

63. Σχετικὰ μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Σχινᾶ, βλ. Θ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Κωνσταντῖνος Δημητρίου Σχινᾶς (1801-1857). Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του, ἀνέκδοτη διδακτορικὴ διατριβή, Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1996.

64. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, Ἀρσάκης, *passim*. Χρήσιμη εἶναι καὶ ἡ μελέτη τοῦ N. VĂTĂMANU, Doctorul Apostol Arsache (1789-1874), *Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu* 1 (1969) 365-376.

65. D. LIMONA, Les relations commerciales du Sud-est de l'Europe à la fin du XVIIIe siècle et au début du XIXe siècle reflétées dans les documents arhivistiques de Bucarest, Sibiu, Braşov, στὸ: *Symposium L'Époque Phanariote*, ὁ.π., σ. 385-399. Ἐπιπλέον, ἡ Michaela Oboroceanu, ἀρχιεονόμος στὰ Ἑθνικά Ἀρχεῖα τῆς Κωνσταντινῆς, ἔχει γράψῃ διδακτορικὴ διατριβὴ μὲ θέμα τὸν ἐμπορικὸ οἶκο τῶν Stamu πού δὲν ἔχει ἐκδοθεῖ ἀκόμη, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἡ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Ἀπόστολου Διαμαντῆ σχετικὰ μὲ τὸν ἐμπορικὸ οἶκο τοῦ Hagı Pop, πού ἐπιγράφεται: *Types des marchands et d'activité commerciale en Grèce au dix-huitième siècle*, Paris 2004. Ὁ τελευταῖος ὡστόσο χρησιμοποίησε κυρίως ἐμπορικὴ ἀλληλογραφία πού βρίσκεται στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἑλληνικὴ μετάφραση τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ Ἀπόστολου Διαμαντῆ εἶναι ὑπὸ ἔκδοσιν μὲ τίτλο: Τύποι ἐμπόρων καὶ μορφές συνειδήσεως στὴ νεώτερη Ἑλλάδα.

Λόγω του τεράστιου όγκου του αρχειακού υλικού των υπουργείων και των κεντρικών υπηρεσιών που φυλάσσεται στα Κεντρικά Αρχεία, δεν κατέστη έφικτη παρά μόνο μία πρώτη απολύτως στοιχειώδης έρευνα. Μία από τις κεντρικές υπηρεσίες, που συνιστούν πλούσια πηγή πληροφοριών για οικονομικά, δημογραφικά και ναυτιλιακά ζητήματα, είναι η Γενική Διεύθυνση Στατιστικής (*Direcția generală a statisticii, 1844-1901, Inv. 430*). Το συγκεκριμένο fond περιλαμβάνει πολλούς φακέλους με πλούσια στοιχεία τόσο όσον αφορά στη ναυτιλιακή και έμπορική κίνηση της χώρας, στην όποια βέβαια οι έλληνες πάροικοι διαδραμάτιζαν έναν πολύ σημαντικό ρόλο, όσο και γενικότερα στοιχεία για την κίνηση του πληθυσμού στις πόλεις της Ρουμανίας⁶⁶. Άς υπογραμμισθεί πάντως ότι το υλικό είναι σχετικά φτωχό για τα έτη 1844-1858.

Άλλά και στο αρχείο του υπουργείου Δημοσίας Εκπαιδύσεως και Θρησκευμάτων (*Ministeriul de Cultelor și Instrucțiunii, 1878-1909, Inv. 2540-2543*), που οργανώθηκε συστηματικότερα από το 1878, υπάρχουν πολλοί φάκελοι που αναφέρονται στα ελληνικά σχολεία, τόσο στα κοινοτικά όσο και σε ιδιωτικά⁶⁷. Ο αριθμός των αντίστοιχων φακέλων φαίνεται να αυξάνεται από τις αρχές της δεκαετίας του 1890, όταν η ρουμανική κυβέρνηση αποφάσισε να θέσει υπό στενότερο έλεγχο τα «ξένα» σχολεία στη χώρα. Ένδεικτικά και μόνο θα αναφέρουμε μερικούς φακέλους από την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα: 941/1905: *Institutul elen de băieți «Progresul» Brăila*, 939/1905: *Școala Comunității elene Brăila*, 1457/1907: *Institutul de fete E. Dimopulos*, 964/1905: *Institutul Elen Minerva din Galați*, 965/1905: *Scoli Com. Elene din Galați*, 954/1905: *Scoli Com. Elene din Constanța*.

Στα αρχεία του Δήμου του Βουκουρεστίου (*Direcția Arhivelor Naționale a Municipiului București, Bdul Văcărești, nr. 470, sector 4, București*) φυλάσσονται αξιόλογα αρχειακά σώματα, που αφορούν στον ελληνισμό του Βουκουρεστίου, αλλά και της Ρουμανίας γενικότερα⁶⁸. Κατ' αρχάς στο έν λόγω αρχείο

66. Πά τη ναυτιλιακή δραστηριότητα των Ελλήνων στη Ρουμανία βλ. ΦΩΚΑΣ, Οί "Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουνάβεως, *passim*. Πολλές από τις στατιστικές στηρίζονται σε στοιχεία της Ευρωπαϊκής Έπιτροπής Δουνάβεως που έδρευε στο Γαλάτσι.

67. Πά την εκπαίδευση βλ. HÉLÈNE BÉLIA, *L'instruction aux communautés grecques de Roumanie (1869-1878)*, *Balkan Studies* 16 (1975) 5-13 (στο έξης: BÉLIA, *L'instruction*) και Η ΙΔΙΑ, *Ο Έλληνισμός της Ρουμανίας*, σ. 23-32.

68. Πά την ελληνική κοινότητα του Βουκουρεστίου βλ. ΜΠΕΛΙΑ, *Ο Έλληνισμός της Ρουμανίας*, σ. 13-15, 25-26, 33-35, και ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, *Οί εκκλησίες των Ελλήνων*, σ. 93-110, όπως επίσης και ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ Ν. ΓΕΩΡΓΙΤΣΟΓΙΑΝΝΗ, Παναγής Ν. Χαροκόπος (1835-1911). *Η ζωή και το έργο του*, Άθήνα 2000, σ. 63-84. Μία μελέτη σχετικά με την ιστορία της ελληνικής κοινότητας Βουκουρεστίου, κυρίως κατά τα μεσοπολεμικά χρόνια, έτοιμάζει ή άρχειονόμος Oana Barbalata.

διασώζεται ένα μέρος του αρχείου του Έλληνικού Λυκείου της πόλης (Liceul Nr. 14 [Real Umanist, Nr. 12] Mixt Elen, 1914-1977, Fond 1197, Inv. 1623). Αποτελείται από 250 αρχειακές ενότητες. Στο αρχείο υπάρχουν τα κατάστιχα των μητρώων των μαθητών (Registre matricol), από το 1919 μέχρι το 1946 (με κενά) και από το 1949 μέχρι το 1976 (πλήρη). Τα κατάστιχα αυτά είναι 30 αρχειακές ενότητες, αλλά πρέπει να υπογραμμισθεί ότι δεν δίνονται για έρευνα. Οι αρχειακές ενότητες 64-105 περιλαμβάνουν την αλληλογραφία του σχολείου για τα έτη 1940-1977. Οι ενότητες 116 έως 133 είναι τα πρακτικά των συνεδριάσεων του συμβουλίου των καθηγητών για την περίοδο 1935-1977 (Consiliul profesorilor-Proces verbal). Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι η μεγάλη πλειοψηφία των φακέλων αναφέρεται στην περίοδο μετά το 1949.

Πολύ πλούσιο και εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι το αρχείο της Τράπεζας Χρυσοβελόνη, που φυλάσσεται εκεί. Πρόκειται για ένα πολύ σημαντικό αρχειακό σώμα, όχι μόνο γιατί η συγκεκριμένη τράπεζα ήταν από τους ισχυρότερους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς της Ρουμανίας, ιδιαίτερα μάλιστα κατά τα μεσοπολεμικά χρόνια, αλλά και γιατί η οικογένεια Χρυσοβελόνη, χιώτικης καταγωγής, είχε λάβει ενεργά μέρος στη ζωή των ελληνικών κοινοτήτων από τα τέλη του 19ου αιώνα⁶⁹. Επιπλέον, είναι ελάχιστα τα αρχεία ελληνικών επιχειρήσεων που μās σώζονται, ακόμη και για τον 20ό αιώνα. Στο αρχείο της Τράπεζας Χρυσοβελόνη (Banca Chrissoveloni, 1887-1950, Fond 01012, Inv. 1184-1185) περιλαμβάνονται έγγραφα στη μεγάλη τους πλειοψηφία από το 1922, από τότε δηλαδή που η μέχρι τότε οικογενειακή τράπεζα έγινε ανώνυμη εταιρεία και μέχρι το 1950, όποτε και την εθνικοποίησε το κομμουνιστικό καθεστώς. Στον πρώτο τόμο του εύρετηρίου απαντούν περιλήψεις της αλληλογραφίας της τράπεζας με τους πελάτες της, που προέρχονταν και από το εξωτερικό και μάλιστα όχι σπάνια από την Ελλάδα. Η κατάταξη είναι ανά έτος. Στον δεύτερο τόμο καταγράφονται τα αρχεία των τοπικών παραρτημάτων, τόσο στη Ρουμανία (Brăila, Constanța, Galați, Cluj, Giurgiu) όσο και στο εξωτερικό (Κωνσταντινούπολη, Νέα Υόρκη). Μολονότι το δημοτικό αρχείο περιλαμβάνει το αρχείο της τράπεζας, όπως ήδη αναφέραμε, μόνο από την περίοδο 1922-1950, δηλαδή από

69. Παρά τη σημασία της τράπεζας για την οικονομική ιστορία της Ρουμανίας αλλά και τη συμμετοχή τους στη διοίκηση των ελληνικών κοινοτήτων, δεν υπάρχει κάποια συνολική μελέτη για την οικογένεια Χρυσοβελόνη. Βλ. ωστόσο, Banca Chrissoveloni societate anonimă română București 1920-1948. Documente, Ş KIRSON (ἐκδ.), București 2001, όπου και εκδίδεται μέρος των αρχειακών τεμνηρίων. Υπό την εποπτεία της κ. Μαρίας Κάιρη διεξάγεται έρευνα σέ Ελλάδα και Ρουμανία σχετικά με την οικογένεια Χρυσοβελόνη.

τότε πού ή τράπεζα μετασηματίσθηκε σέ ανώνυμη εταιρεία, ό όγκος τοῦ ὑλικοῦ εἶναι τεράστιος. Ἐπιπλέον, σώζεται καί τὸ ἰδιωτικό ἀρχεῖο τῆς οἰκογένειας Χρυσοβελόνη (Familia Chrissoveloni, 1917-1940, Fond 1077, Inv. 1282), πού ἀποτελεῖται ἀπὸ 101 ἀρχειακές μονάδες (ἐπιστολές, μὲ ἀλφαβητική κατὰτάξη), γραμμένες, στὴ μεγάλη τους πλειοψηφία, στὰ γαλλικά καί στὰ ἀγγλικά. Τὰ περισσότερα γράμματα ἀπευθύνονται στὸν Νικόλαο Χρυσοβελόνη (1909-1972), ἐγγονὸ τοῦ ἱδρυτῆ τῆς Τράπεζας Ν. Χρυσοβελόνη.

Τέλος, ὀφείλουμε νὰ σημειώσουμε ὅτι διατηρεῖται ἀκόμη καί ἓνα ἐλάχιστο τμῆμα τοῦ ἀρχείου τῆς Τράπεζας Λάζαρη (Banca Lazaris București, 1884-1931, Fond 01036, Inv. 1209, 1926-1931), ἐνὸς ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους, κατὰ τὰ μεσοπολεμικά χρόνια, παράγοντες τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων Βουκουρεστίου καί Βραΐλας. Συνίσταται ἀπὸ μόλις δύο φακέλους, τὸν ἓναν ἀπὸ τὸ ὑποκατάστημα τῆς Βραΐλας (1929-1931) καί τὸν ἄλλον ἀπὸ τὸ ὑποκατάστημα τῆς Κωνσταντίας (1926-1928).

Ἐξαιρετικά ἐνδιαφέροντα ἦταν καί τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνάς μας στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας (Calea Victoriei 125, sectorul 1, loc. București). Ἡ βιβλιοθήκη διαθέτει πλούσιο σῶμα ἀπὸ ἐλληνικά βιβλία, πού τυπώθηκαν κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα στὴ Ρουμανία. Δυστυχῶς, τὰ βιβλία ἔχουν χωρισθεῖ ἀνὰ θεματικές κατηγορίες καί δὲν ὑπάρχει κάποιος γενικὸς κατάλογος. Καταγράφησαν πάντως ἀρκετὰ βιβλία, πού ἐμπλουτίζουν τὶς πληροφορίες μας γιὰ τὴν ἐλληνικὴ βιβλιοπαργωγή, τὴν πνευματικὴ καί κοινωνικὴ ζωὴ τῶν ἐλλήνων παροίκων στὴ Ρουμανία. Στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας φυλάσσεται ἐπίσης ἓνας ἀξιόλογος ἀριθμὸς ἀπὸ κανονισμοὺς καί λογοδοσίες διαφόρων ἐλληνικῶν κοινοτήτων. Συγκεκριμένα, ὑπάρχουν οἱ λογοδοσίες τῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος Βραΐλας γιὰ τὰ ἔτη 1883-1886, 1886-1889, 1889-1892, 1897-1900, ὅπως καί ὁ κανονισμὸς τοῦ ἔτους 1890 καί τὸ «Σχέδιον Κανονισμοῦ» τῆς ἰδίας χρονιᾶς. Ἐπιπλέον, στὴ βιβλιοθήκη βρίσκονται ἀντίτυπα τοῦ κανονισμοῦ τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος τοῦ Ἰσμαήλ (*Κανονισμὸς τῆς ἐν Ἰσμαηλίῳ ἐλληνικῆς Κοινότητος 1923*, Τύποις «Ἐθνους»). Ἀλλὰ στὴν ἴδια βιβλιοθήκη σώζεται καί ἀξιόλογος ἀριθμὸς ἀπὸ καταστατικά μερικῶν ἀπὸ τοὺς πολυάριθμους ἐλληνικοὺς συλλόγους πού εἶχαν ἱδρυθεῖ στὴ Ρουμανία⁷⁰. Συγκεκριμένα: ὁ κανονισμὸς τῆς Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος ἢ «Πρόνοια», πού εἶχε ἱδρυθεῖ τὸ 1888 στὸ Buzău τῆς Βλαχίας (*Κανονισμὸς τῆς ἐν Βουζαίῳ Ἑλληνικῆς Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος «Πρό-*

70. Πὰ τοὺς ἐλληνικοὺς συλλόγους στὴ Ρουμανία δὲν ἔχουν γραφθεῖ πολλά. Βλ., ὡστόσο, ΜΠΕΛΙΑ, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας, σ. 32-37· ΡΑΡΑΚΟΣΤΕΑ-ΔΑΝΙΕΛΟΠΟΛΟΥ, *Comunitățile grecești*, σ. 23, 92 (ιδίως γιὰ τοὺς ἐλληνικοὺς συλλόγους Βουκουρεστίου καί Κωνσταντίας). Πὰ τὸ θέμα ἐτοιμάζουμε ἰδιαίτερη μελέτη στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II.

νοια», Βραϊλά Πρώτον Τυπο-Λιθ. Περικλέους Μ. Πεστεμαλτζιόγλου. 1888), του συλλόγου «Έρμης», που είχε συσταθεί στο Γαλάτσι το 1896 (*Κανονισμός του έν Γαλαζίω Έλληνικού Σωματείου «Έρμης»*, Τίπ. Antoniady 1897), του συλλόγου «Όρφεύς», που είχε ιδρυθεί στο Βουκουρέστι το 1922 (*Κανονισμός Έλληνικού Συλλόγου «Όρφέως» Βουκουρεστίου*, Τύποις «Νέου Έλληνισμού» Βουκουρέστιον 1922). Τέλος, φυλάσσονται και πολλοί κανονισμοί λειτουργίας ελληνικών ιδιωτικών σχολείων, που είχαν ιδρυθεί σε πόλεις της Ρουμανίας, ιδίως κατά τον 19ο αιώνα.

Τζιούρτζιου (Giurgiu)

Η έρευνα στα Έθνικά Άρχεϊα του «Γεωργίεβου» (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Giurgiu, Bdul CFR, nr. 7, loc. Giurgiu, jud. Giurgiu) είχε ως στόχο την καταγραφή ύλικού για την ελληνική παροικία της πόλης. Έλληνες εγκαταστάθηκαν στο Τζιούρτζιου, μετά την ενσωμάτωσή του στην ήγemonία της Βλαχίας το 1831, και ασχολήθηκαν κυρίως με τη ναυτιλία και το εμπόριο δημητριακών. Επιπλέον ίδρυσαν αρκετά σχολεία. Η κοινότητα συστάθηκε γύρω στα 1863 και οικόδομησε ναό (Ευαγγελισμός της Θεοτόκου) το 1864. Αναγνωρίστηκε επίσημα από το ρουμανικό κράτος με το πρωτόκολλο που επισυνάφθηκε στην έλληνορουμανική εμπορική συνθήκη του 1900⁷¹.

Από την έρευνα διαπιστώθηκε ότι δεν σώζεται κάποιο ξεχωριστό άρχείο από fond της ελληνικής κοινότητας ή της ελληνικής εκκλησίας. Επιπλέον, δεν σώζονται προσωπικά ή επαγγελματικά άρχεϊα μελών της ελληνικής κοινότητας. Σε αυτό το σημείο πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι τα Έθνικά Άρχεϊα του Τζιούρτζιου συστάθηκαν προ τριών ετών περίπου και ως εκ τούτου δεν έχουν οργανωθεί ακόμη επαρκώς.

Πέρα, ωστόσο, από την έλλειψη κοινοτικού άρχείου, προβλήματα ανακύ-

71. Η βιβλιογραφία για την ελληνική παροικία στο Τζιούρτζιου είναι πολύ φτωχή, βλ., ωστόσο, ΜΠΕΛΙΑ, Ό Έλληνισμός της Ρουμανίας, σ. 13-15· ΡΑΡΑΚΟΣΤΕΑ-DANIELOPOLU, Comunitățile grecești, σ. 76 και ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οί εκκλησίες των Έλλήνων, σ. 147-155. Βασικότατη πηγή συνολικά για την ιστορία της πόλης με πολλές πληροφορίες και στατιστικά στοιχεία και για την ελληνική κοινότητα είναι ή μονογραφία του I. BOLDESCU, Monografia orașului Giurgiu, Giurgiu 1912, σ. 102-103, 190-192, 201-217. Σχετικά με την αναγνώριση της κοινότητας, βλ. STREIT, Mémoire, σ. 27-28. Για τη σύσταση της ελληνικής κοινότητας του Τζιούρτζιου και τον ανέκδοτο κανονισμό της βλ. μελέτη μας, υπό έκδοση, στο περιοδικό *Μνήμων*, στο πλαίσιο του ύποέργου «Ελληνικές Κοινότητες και Ευρωπαϊκός Κόσμος (13ος-19ος αι.)». Μορφές αυτόδιοίκησης, κοινωνική οργάνωση, συγκρότηση ταυτοτήτων» του προγράμματος ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II.

πτουν και ως προς τὰ ἀρχαιακά σώματα τῶν τοπικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ ἀρχῶν. Τὸ ἀρχεῖο τῆς δημαρχίας (Primăria Oraşului Giurgiu, Fond 24, Inv. 24, 1830-1941) ἔχει πολλὰς ἐλλείψεις. Ἔτσι, δὲν σώζονται ἔγγραφα ἀπὸ τὰ ἔτη: 1837-1848, 1850-1858, 1862-1866, 1868-1870, ἐνῶ γενικότερα γιὰ τὰ χρόνια μέχρι τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1880 οἱ φάκελοι ἀνὰ ἔτος εἶναι λιγοστοί. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀρχεῖο τῆς ἀστυνομίας (Poliția Oraşului Giurgiu, 1836-1949, Fond 23, Inv. 23) ἔχει τεράστια κενά. Δὲν ἀπαντοῦν καθόλου ἔγγραφα ἀπὸ τὴν περίοδο 1841-1918.

Τὸ πληρέστερο ἀρχαιακὸ fond εἶναι τῆς νομαρχίας (Prefectura judeţului Vlaşca Ocîrmuire, 1831-1864, Fond 18, Inv. 18). Ὡστόσο, καὶ ἐδῶ ὑπάρχουν μεγάλες ἐλλείψεις. Δὲν ἔχουν σωθεῖ ἔγγραφα ἀπὸ τὰ ἔτη 1841-1843, 1845, 1847, 1852-1854, 1857, ἐνῶ ἀπὸ τὰ ἔτη 1858-1864 εἶναι μᾶλλον λιγοστά. Πάντως, τὸ ἀρχεῖο εἶναι πλήρες γιὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1830 καὶ πλούσιο γιὰ τὰ ἔτη μετὰ τὸ 1868. Ἡ μεγάλη πλειονότητα τῶν ἐγγράφων καὶ τῶν φακέλων ἀναφέρεται σὲ θέματα ἀγροτικά, στρατιωτικά, ἐκλογῶν καὶ δημόσιας ὑγείας. Εἶναι καλὸ νὰ λαμβάνεται ὑπόψη ὅτι ἡ νομαρχία κάλυπτε, ὅπως εἶναι εὐνόητο, ὅλον τὸν νομὸ τῆς Vlaşca καὶ κυρίως τὶς ἐπαρχίες, καὶ ὄχι τὴν πόλη τοῦ Giurgiu, ποὺ ἦταν ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τοῦ δήμου. Πάντως, στὸ ἀρχεῖο τῆς νομαρχίας ὑπάρχουν κάποιοι φάκελοι μὲ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἑλληνικὴ παρουσία στὴν περιοχὴ καὶ στὴν πόλη (πρβλ. ἐνδεικτικὰ φακ. 12/1861-1864 μὲ στατιστικὰ στοιχεῖα γιὰ τοὺς ξένους τοῦ νομοῦ καὶ γιὰ τὴ σύσταση ἑλληνικοῦ προξενικοῦ πρακτορείου στὴν πόλη τοῦ Giurgiu).

Ἀπὸ τὰ ἀρχαιακά σώματα ποὺ μᾶς πληροφοροῦν γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς πόλης, ἀξιόλογο εἶναι ἐκεῖνο τοῦ Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου (Camera de Comerţ şi Industrie, 1870-1948, Fond 30, Inv. 30), ἀλλὰ γιὰ τὴν μεσοπολεμικὴ περίοδο, καθὼς δὲν ἔχουν σωθεῖ ἔγγραφα ἀπὸ τὰ ἔτη 1873-1884, 1884-1925. Κατὰ πολὺ πληρέστερο καὶ σημαντικότερο εἶναι τὸ ἀρχεῖο τοῦ Νομαρχιακοῦ Δικαστηρίου, καὶ συγκεκριμένα τοῦ δεύτερου τμήματος (Tribunalul Judeţului Vlaşca, Secţiunea AIIA, 1884-1947, Fond 25, Inv. 273), ὅπου ὑπάρχουν τὰ κατὰστιχα ἐγγραφῶν τῶν «ἀτομικῶν» ἐταιρειῶν ἀπὸ τὸ 1884. Ἀνάμεσα στοὺς ἰδιοκτῆτες τῶν ἐταιρειῶν, κυρίως ἔμποροι σιτηρῶν καὶ πλοιοκτῆτες, ὑπάρχουν καὶ πολλοὶ Ἕλληνες, ἃν καὶ τὸ γεγονός ὅτι δὲν δηλώνεται ἐθνικότητα δυσκολεύει σαφῶς τὴν ἔρευνα⁷².

72. Ἄς σημειωθεῖ πάντως ὅτι κάποιοι ὑπογράφουν στὰ ἑλληνικά. Ἀνάμεσα στὰ ἑλληνικά ὀνόματα ἐμπόρων δημητριακῶν ποὺ συναντοῦμε εἶναι αὐτὰ τοῦ Ἰωάννη Σταθάτου καὶ τοῦ Χαράλαμπου Παπαντωνάτου.

Γαλάτσι (Galați)

Ἡ ἀποστολή στὰ Ἐθνικά Ἀρχεῖα στοὺς Γαλάτσι (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Galați, Strada Constructorilor nr. 2, loc. Galați, jud. Galați) εἶχε ὡς στόχο νὰ ἐρευνηθοῦν ἀρχεὶακὰ fonds καὶ ἔγγραφα ἀναφερόμενα στὴν ἑλληνικὴ παροικία αὐτοῦ τοῦ σημαντικοῦ ναυτιλιακοῦ, ἐμπορικοῦ καὶ βιομηχανικοῦ κέντρου τῆς Ρουμανίας. Τὸ «Γαλάζιον» ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα κέντρα τῆς ἑλληνικῆς διασπορᾶς στὴ χώρα, μὲ κοινότητα ὁργανωμένη ἀπὸ τὸ 1864, ἐνῶ ἡ ἑλληνικὴ παρουσία στὴν πόλιν ἦταν κατὰ πολὺ παλαιότερη. Ἦδη ἀπὸ τὴ φαναριωτικὴ περίοδο εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στοὺς Γαλάτσι πολλοὶ Ἕλληνες ἔμποροι, κυρίως ἀπὸ τὴν Κεφαλλονιά καὶ τὴν Ἰθάκη, ἐνῶ λειτουργοῦσε καὶ ἑλληνικὸ σχολεῖο. Ἀπὸ τὸ 1829, χάρις στὴν τεράστια ἀνάπτυξη ποὺ γνώρισαν οἱ ἐξαγωγὲς σιτηρῶν καὶ ξυλείας ἀπὸ τὸ λιμάνι, ὁ ἀριθμὸς τους αὐξήθηκε καὶ σύμφωνα μὲ ὁρισμένες πληροφορίες πλησίαζαν, στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα, τοὺς 4000. Ἀπὸ τὸ 1864 εἶχαν συστήσει κοινότητα καὶ ἀνεγείρει τὸν ἑλληνικὸ ναό (Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος), ἐνῶ ἀναγνωρίσθηκαν ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ κυβέρνησις μὲ τὸ πρωτόκολλο τῆς 19ης Δεκεμβρίου 1900⁷³.

Στὰ ἀρχεῖα δὲν ὑπάρχει κάποιο ἰδιαίτερο fond τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος, ἢ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Διατηρεῖται ὡστόσο ἓνα μέρος τοῦ ἀρχείου τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοτικοῦ σχολείου (Școala Comunității Elene Galați, 1891-1951, Fond 476, Inv. 470), ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ 50 ἀρχεὶακὰς μονάδες. Αὐτὲς οἱ ἀρχεὶακὰς μονάδες εἶναι βιβλία ἐγγράφων (9/1904-1920: Registru de înscriere a școlii de fete din anii școlari [παρθεναγωγεῖο], 17/1911-1913: Registru de înscriere a elevilor [ἀρρεναγωγεῖο]), πρακτικὰ συνεδριάσεων τῶν καθηγητῶν, κατάλογοι μέσων ὄρων (βαθμολογιῶν). Ὅσον ἀφορᾷ στοὺς καταλόγους τῶν μέσων ὄρων θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε ὅτι δυστυχῶς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δοθεῖ, σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμό λειτουργίας τῶν ἀρχείων τῆς Ρουμανίας, αὐτὸ τὸ ὕλικό στοὺς ἐρευνητές. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν σχετικὰ μικρὸ ἀριθμὸ τῶν ἐγγράφων καὶ καταστίχων ποὺ σώθηκαν, πρέπει νὰ θεωρήσουμε τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἀρχείου τῶν κοινοτικῶν σχολείων χαμένο. Ἰδιαίτερα σημαντικὴ εἶναι ἡ ἀπώ-

73. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἐγκατάστασις στοὺς Γαλάτσι, μολονότι δὲν εἶναι ἐπαρκής, εἶναι σαφῶς πλουσιότερη ἀπ' ὅτι γιὰ ἄλλες ἑλληνικὲς παροικίες τῆς Ρουμανίας. Βλ. ΜΠΕΛΙΑ, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας, σ. 13-15, 18, 20-23· ΡΑΡΑΚΟΣΤΕΑ-ΔΑΝΙΕΛΟΠΟΥ, Comunitățile grecești, σ. 61-62, 75-76, 85-89· ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίες τῶν Ἑλλήνων, σ. 162-174. Πολύτιμα στοιχεῖα γιὰ τὶς οἰκονομικὰς δραστηριότητες τῶν Ἑλλήνων τοῦ Γαλατσίου στοὺς ΦΩΚΑΣ, Οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν ποταμοπλοΐαν τοῦ Δουνάβου, passim καὶ CERNOVODEANU, L'activité des maisons de commerce et des négociants Ioniens du Bas-Danube, passim.

λεια της αλληλογραφίας της διεύθυνσης του σχολείου⁷⁴.

Στά αρχειακά fonds των κεντρικών αρχών της πόλης, δηλαδή σέ εκείνο της δημαρχίας (Primăria Oraşului Galaţi, 1832-1945, Fond 4, Inv. 1) και της νομαρχίας (Prefectura judeţului Covurlui, 1848-1950, Fond 16, Inv. 10), διασώζονται έγγραφα αναφερόμενα στην ελληνική παροικία της πόλης, κυρίως όσα αφορούν στις σχέσεις της κοινότητας με το κράτος. Ίδιαίτερα σημαντικό έγγραφο είναι ή άδεια του ύπουργείου Θρησκευμάτων και Εκπαιδεύσεως, προκειμένου νά οικόδομηθεῖ ἀπό μέρους της κοινότητας ή ελληνική ἐκκλησία⁷⁵ (Primăria Oraşului Galaţi, 43/1865, f. 5). Πρέπει νά σημειωθεῖ, ὡστόσο, ὅτι τὸ ἀρχειακὸ fond της νομαρχίας εἶναι πολὺ φτωχὸ γιὰ τὴν περίοδο 1848-1880, καθὼς δὲν σώζονται ἔγγραφα ἀπὸ τὰ ἔτη 1849-1856, 1858-1862, 1865-1879.

Τέλος, ἀξίζει νά ἀναφέρουμε καὶ τὴ μικρὴ ἰδιωτικὴ συλλογὴ τοῦ μεγάλου ἐνοικιαστῆ γῆς (arendas) στὸν νομὸ τοῦ Covurlui, δηλαδή στὴν περιφέρεια τοῦ Γαλατίου, A. Iconomu (Colecţia personală Iconomu, 1892-1930, Fond 415, Inv. 223), ποὺ ἦταν ἐλληνικῆς καταγωγῆς. Ἡ συλλογὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ 33 ἀρχειακὲς μονάδες, κυρίως ἐπιστολὲς τῆς περιόδου 1892-1905, ποὺ εἶναι γραμμένες στὰ γαλλικά. Ἐνα μέρος (ἀρ. 2-8, 10-11, 13-18) τῶν ἐπιστολῶν ἔχουν τόπο προέλευσης τὴν Ἀθήνα.

Ἐπιπλέον, στὰ Ἐθνικά Ἀρχεῖα τοῦ Γαλατίου φυλάσσεται καὶ τὸ ἀρχεῖο, ἢ μᾶλλον μέρος τοῦ ἀρχείου, τοῦ E.A.M. Γαλατίου (Uniunea Patriotică Elenă-Filiala Galaţi, 1948-1949, Fond 874, Inv. 959). Τὸ ἀρχεῖο περιλαμβάνει μεγάλο τμήμα τῶν πρακτικῶν, τῶν ἀναφορῶν σὲς κεντρικὲς ἀρχὲς καὶ τῶν σχεδίων ἐργασίας τῆς Ἐνωσης. Μέρους τοῦ ὕλικου ἀφορᾷ στήν, προβληματική, σχέση τοῦ E.A.M. μὲ τὴν ἐλληνικὴ κοινότητα Γαλατίου. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ή γλώσσα τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῶν ἐγγράφων εἶναι ή ρουμανική.

Πολὺ σημαντικό γιὰ τὴν οἰκονομικὴ δραστηριότητα τῶν ἐλλήνων ἐμπόρων, ναυτικῶν καὶ ἐφοπλιστῶν εἶναι τὸ ἀρχεῖο τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς Δουνάβεως⁷⁶ (Comisia Europeană a Dunării [C.E.D.], 1856-1949, Fond 84, Inv. 37),

74. Πληροφορίες γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἐκπαίδευση στὸ Γαλάτσι στὴ ΒΕΛΙΑ, L'instruction, σ. 9-10, PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, Comunităţile greceşti, σ. 85-89 καὶ Χ. ΜΠΑΜΠΟΥΝΗΣ, Τὸ Ἑλληνικὸ Ἐκπαιδευτήριον Βενιέρη στὸ Γαλάτσι τῆς Ρουμανίας (1857-1899), στὸ: *Θητεία. Τμητικό ἀφιέρωμα στὸν Καθηγητὴ Μ. Γ. Μερακλή*, Ἀθήνα 2002, σ. 447-456.

75. Γιὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ναοῦ βλ. καὶ τὴν εἰδικὴ μελέτη τοῦ π. Β. ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Ἡ ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος στὸ Γαλάτσι, Θεσσαλονίκη 2005 (τὸ κεῖμενο καὶ στὰ ρουμανικά). Ἐκδοσὴ τῆς ἀδειας τοῦ ὑπουργείου Παιδείας στὸ *Directoria Generală a Arhivelor Statului din R.S.R., Tezaur documentar gălăţean*, Bucureşti 1988, σ. 178.

76. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐπιτροπὴ Δουνάβεως εἶναι τεράστια, βλ. ἐνδεικτικὰ *La Commission Européenne du Danube et son oeuvre de 1856 à 1931*, Paris 1931· STANCIU, România şi Comisia Europeană a Dunării, ὅπου καὶ πλούσια βιβλιογραφία, σ. 355-363.

μὲ ἀναλυτικὲς στατιστικὲς, ἀνὰ ἔτος, γιὰ τὴν κίνηση τῶν σημαντικότερων λιμένων τοῦ Δουνάβη, καὶ μάλιστα καὶ γιὰ τὰ χρόνια πρὶν τὴν ἴδρυση τῆς Ἐπιτροπῆς. Ἐπιπλέον, ὅπως εἶναι εὐνόητο, στὸ ἀρχεῖο αὐτὸ περιλαμβάνονται ἔγγραφα ποὺ δίνουν πληροφορίες καὶ γιὰ ἄλλες ἐλληνικὲς παροικίες τῆς Ρουμανίας, ὅπως γιὰ τὸν Σουλινᾶ, τὴ Βραΐλα, τὴν Τούλτσεα, καὶ ἴσως καὶ γιὰ περισσότερες. Στὰ Ἐθνικὰ Ἀρχεῖα Γαλατσίου φυλάσσεται καὶ ἡ βιβλιοθήκη τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς Δουνάβεως, πολύτιμη γιὰ τὴν ἐμπορικὴ καὶ ναυτιλιακὴ ἱστορία τῆς περιοχῆς.

Στὴν Ἐπισκοπὴ τοῦ Κάτω Δουνάβεως (Dunărea de Jos), ποὺ ἔχει τὴν ἔδρα της στὸ Γαλάτσι (Str. Domneasca 104, loc. Galați, jud. Galați), σώζεται ἓνα μέρος τοῦ ἀρχείου τῆς Ἐπισκοπῆς. Ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ καταλόγου τοῦ ἀρχείου, ποὺ περιλαμβάνει συνολικὰ 3319 φακέλους καὶ ἔγγραφα, κατέστη σαφὲς ὅτι ἡ Ἐπισκοπὴ ἔχει τὴν ἀλληλογραφία τῶν ἐλληνικῶν ἐκκλησιῶν τῆς Βραΐλας, τοῦ Γαλατσίου, τῆς Τούλτσεας καὶ τοῦ Σουλινᾶ, δηλαδὴ τῶν πόλεων ἐκείνων ποὺ ἀνῆκαν στὸ «κλίμα» της, μὲ τὴν κεντρικὴ διοίκηση. Συγκεκριμένα, ὑπάρχουν φάκελοι μὲ τίτλο: «Bisericile grece, bulgare, ruse», ἀπὸ τὰ ἔτη 1879-1915, 1926 καὶ 1928-1930, μὲ τὴν ἐξαίρεση τῶν ἐτῶν 1883, 1897-1898. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ προγενέστερα χρόνια ἀπαντοῦν φάκελοι, ποὺ ἀναφέρονται στὴν οἰκοδόμηση καὶ τὴ διοίκηση τῶν ἐλληνικῶν ναῶν Βραΐλας καὶ Γαλατσίου. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τοὺς φακέλους: 194/1863: Încuvițarea guvernului grecilor din Brăila a-și construi o biserică, 641/1866: Sfințirea paraclisului elen din Galați, 1131/1871-1872: Numirea arhim. Grigorie Gogos în Brăila la bis. Elenă, 1360/1875: Instalarea pr. Gh. Caliga la bis. Elenă din Galați.

Τούλτσεα (Tulcea)

Ἡ ἔρευνα στὰ Ἐθνικὰ Ἀρχεῖα τῆς Τούλτσεας (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Tulcea, Str. Isaccei, nr. 173, loc. Tulcea, jud. Tulcea) εἶχε ὡς στόχο τὴν καταγραφὴ ὑλικοῦ γιὰ τὶς ἐλληνικὲς παροικίες τῆς Τούλτσεας καὶ τοῦ Σουλινᾶ, ποὺ ἦταν ἐπίσημα ἀναγνωρισμένες ἀπὸ τὸ ρουμανικὸ κράτος μὲ τὸ πρωτόκολλο τοῦ 1900, καὶ ὅπου ὑπῆρχαν ὁργανωμένες κοινότητες ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα⁷⁷. Δευτερευόντως ἔγινε ἔρευνα καὶ γιὰ τὴν ἀγροτικὴ

77. Πὰ τὴν ἐλληνικὴ παροικία τῆς Τούλτσεας βλ. ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίες τῶν Ἑλλήνων, σ. 26-29 καὶ BAUMANN, Prezența elenilor la Tulcea, passim. Πὰ τὴν ἐλληνικὴ παροικία τοῦ Σουλινᾶ, βλ. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ, Οἱ Κεφαλλῆνες καὶ οἱ Ἰθακήσιοι στὴ ναυτιλία τοῦ Δουνάβεως, passim ἀλλὰ ἰδίως σ. 21-25· P. COVACEF, Cimitiriu viu dela Sulina, Constanța 2003· ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίες τῶν Ἑλλήνων, σ. 36-49. Χρήσιμα καὶ ὅσα γράφουν οἱ ΜΕΤΑΞΑΣ-ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ, Ἑλλη-

έλληνική κοινότητα του Alibekioi (σήμερα Izvoarele, κατά τον μεσοπολέμο Regele Ferdinand I), που είχε κατά πάσα πιθανότητα συσταθεί από Έλληνες, προερχόμενους από τη Θράκη, που ακολούθησαν τα ρωσικά στρατεύματα μετά το τέλος του ρωσοτουρκικού πολέμου του 1828-1829⁷⁸.

Στα Έθνηκα Άρχεϊα της Τούλτσας δεν διασώζεται παρά μόνο ένα βιβλίο βαπτίσεων από την ελληνική εκκλησία του Εὐαγγελισμού της ἴδιας πόλης, τῶν ἐτῶν 1891-1904 (Colecția Fonduri parohiale 1847-1949, Inv. 64, 1/Biserica grecească Buna-vestire din Tulcea, Acte de naște 1891-1893). Συγκεκριμένα ἔχουμε: α) ἔγγραφες ἀρ. 3-367 (25 Αὐγούστου 1891 - 1 Αὐγούστου 1900), f. 1-265, ἀπὸ ὅπου ὁμως λείπουν οἱ ἔγγραφες ὑπ' ἀρ. 199-298, β) ἔγγραφες ἀρ. 1-6 (13 Ἀπριλίου 1902 - 10 Ἰουλίου 1902), f. 266-271, γ) ἔγγραφες ἀρ. 1-24 (20 Δεκεμβρίου 1902 - 20 Φεβρουαρίου 1904), f. 272-295. Τέλος, στὸ βιβλίο βρίσκονται καὶ 8 «Buletin de Nascere» τοῦ 1893, δηλαδή ἔγγραφες γεννήσεων ἀπὸ τὸ ληξιαρχεῖο τῆς Tulcea, f. 296-303. Στὸ recto αὐτῶν τῶν ἔγγραφῶν ὑπάρχει καὶ ἡ δήλωση βαπτίσεως στὰ ἑλληνικά, μετὴν ὑπογραφῆς τοῦ ἐφημέριου⁷⁹. Ἐγγραφα ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος Τούλτσας δὲν ἐντοπίσθηκαν.

Ἡ μελέτη τῶν ὑπόλοιπων ἀρχειακῶν σωμάτων κατέστησε σαφές τὸ πόσο φτωχὰ εἶναι τὰ ἀρχεῖα γιὰ τὰ χρόνια μέχρι τὸν μεσοπόλεμο. Οὐσιαστικά δὲν ὑπάρχουν ἔγγραφα γιὰ τὴν περίοδο μέχρι τὴν ἐνσωμάτωση τῆς πόλης στὸ ρουμανικὸ κράτος, δηλαδή μέχρι τὸ 1878, μετὴν ἐξαίρεση ἐλάχιστων ἔγγράφων, τουρκικῶν, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα. Ἐπιπλέον, τὸ ἀρχεῖο τῆς δημαρχίας τῆς Τούλτσας (Primăria orașului Tulcea, 1883-1915), πού βρίσκεται ὑπὸ ἀνακατάταξη, ἔχει, σύμφωνα μετὸ παλαιότερο εὐρετήριο, τεράστια κενά. Συγκεκριμένα δὲν ὑπάρχουν καθόλου ἔγγραφα ἀπὸ τὰ ἔτη 1878-1882, ἐνῶ γιὰ τὴν περίοδο 1883-1937 διαθέτει οὐσιαστικά μόνο τὰ κατάστιχα πληρωμῶν τῶν ὑπαλλήλων τοῦ δήμου. Ὡς πρὸς τὸ ἀρχεῖο τῆς νομαρχίας (Prefectura Județului Tulcea, 1890-1949, Fond 4, Inv. 1), δὲν σώζονται ἔγγραφα ἀπὸ τὴν περίοδο 1878-1889, ἐνῶ ἀπὸ τὰ ἔτη 1890-1900 σώζονται μόλις 8 φάκελοι. Τὸ ἀρχεῖο εἶναι πληρέστερο ἀπὸ τὸ 1916. Ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ μεσοπολέμου φυλάσσονται κάποιοι φάκελοι μετὲνδιαφέροντα στατιστικά στοι-

νικά παροικία Ρωσσίας καὶ Ρωμανίας, σ. 120-122. Σχετικά μετὴν ἀναγνώρισή τους ἀπὸ τὸ ρουμανικὸ κράτος βλ. STREIT, Mémoire, σ. 26-27.

78. N. BONJUG, Note asupra «grecilor» din satul Regele Ferdinand I (Alibechioi), *Analele Dobrogei* 10 (1929) 273-289 καὶ N. BRĂTESCU, Câteva notițe despre «Grecii» din satul Regele Ferdinand (fost Alibechioi în jud. Tulcea), *Analele Dobrogei* 10 (1929) 268-272.

79. Ὡς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ Viktor Henrich Baumann χρησιμοποίησε ἐκτεταμένα τὰ registre civile τῆς δημαρχίας καὶ ὅχι τὸ βιβλίο βαπτίσεων, προκειμένου νὰ ἀνασυστήσει τὰ γενεαλογικά δέντρα πολλῶν σημαντικῶν ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν τῆς Τούλτσας, βλ. BAUMANN, Prezența elenilor, σ. 35-92.

χεῖα (βλ. ἐνδεικτικά 105/1919, 116/1919, 133/1920, 229/1923, 230/1923). Μολονότι τὰ στοιχεῖα ἀναφέρονται κυρίως σὲ χωριά τοῦ νομοῦ καὶ ὄχι στὴν Τούλτσεα ἢ τὸν Σουλινᾶ, μία πρὸ ἐκτεταμένη μελέτη θὰ μπορούσε νὰ ἀποκαλύψει, ἐνδεχομένως, σημαντικὰ στοιχεῖα. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ Διοικητικὸ Γραφεῖο γιὰ ξένους-διαβατήρια (Biroul Administrativ de Stat, Străini, Pașapoarte, Repatriafi, Coloniști), ποὺ περιλαμβάνει 398 φακέλους, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ ὑπ' ἀρ. 172-398 εἶναι οἱ προσωπικοὶ φάκελοι διαφόρων ξένων ὑπηκόων, κατοίκων τῆς Τούλτσεας. Ἐνας μεγάλος ἀριθμὸς αὐτῶν τῶν φακέλων ἀναφέρεται σὲ Ἕλληνες ὑπηκόους.

Ἀξιόλογο εἶναι τέλος τὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου τῆς Τούλτσεας (Camera de Comerț și Industrie Tulcea, 1925-1949, Inv. 10), ποὺ εἶχε ἰδρυθεῖ τὸ 1909. Ἀπὸ τὴν περίοδο 1909-1924 δὲν ἔχουν διασωθεῖ ἔγγραφα, ἀλλὰ γιὰ τὰ μεσοπολεμικὰ χρόνια τὸ fond εἶναι σὲ σημαντικὸ βαθμὸ πλήρες. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν οἰκονομικὴ δράση τῶν παροίκων παρουσιάζουν προσωπικοὶ φάκελοι Ἑλλήνων ποὺ ἦταν μέλη τοῦ Ἐπιμελητηρίου.

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἑλληνικὴ παροικία τοῦ Σουλινᾶ, τὰ ἔγγραφα ποὺ σώζονται στὰ Ἐθνικὰ Ἀρχεῖα τῆς Τούλτσεας εἶναι σχετικὰ ὀλιγάριθμα. Ἐπιπλέον, τὸ ἀρχεῖο τῆς δημαρχίας τῆς πόλεως Σουλινᾶ (Primăria orașului Sulina, 1880-1968, Inv. 173), ἡ μελέτη τοῦ ὁποῖου θὰ μπορούσε νὰ μᾶς βοηθήσει σημαντικά, εἶναι ὑπὸ ἐπεξεργασία καὶ δὲν δίνεται σὲ ἐρευνητές, οὔτε μέρος τοῦ ὕλικου ἀλλὰ οὔτε καὶ τὸ εὗρετήριό. Ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀρχεῖα τῆς πόλης σώζεται μόνο ἓνα βιβλίο βαπτίσεων, γάμων καὶ κηδεϊῶν γιὰ τὰ ἔτη 1890-1894 ἀπὸ τὸν καθεδρικό ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου (Colecția Fonduri parohiale 1847-1949, Inv. 64, 2/Parohia bisericii «Sfintu Nicolae» din Sulina: 10/1890 Registru matricol de botezați, cununări și înmormîntări). Ὁ ναὸς αὐτὸς δὲν πρέπει νὰ συγγέεται μὲ τὸν ὁμώνυμο ναὸ ποὺ εἶχε χτίσει ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα⁸⁰. Πάντως καὶ σὲ αὐτὸ τὸ βιβλίο ὑπάρχουν ἔγγραφεῖς γιὰ ἑλληνικὲς οἰκογένειες. Τέλος, τὸ ἀρχεῖο τῆς Căpitănia τοῦ λιμανιοῦ τοῦ Σουλινᾶ (Căpitănia portului Sulina, 1930-1972, Inv. 84) εἶναι πολὺ φτωχὸ γιὰ τὴν προπολεμικὴ περίοδο (μόλις 10 φάκελοι γιὰ τὴν περίοδο 1930-1940) καὶ μὲ ἔγγραφα καθαρὰ ἀστυνομικοῦ (λιμενικοῦ) καὶ ὄχι ἐμπορικοῦ χαρακτήρα. Ὅπως ἀναφέραμε, κάποιο ὕλικό σχετικὸ μὲ τὴν παροικία τοῦ Σουλινᾶ ἐντοπίσαμε στὸ ἀρχεῖακὸ σῶμα τῆς νομαρχίας. Τέλος, μολονότι φυλάσσονται κοινοτικά ἀρχεῖα γιὰ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ χωριά τοῦ νομοῦ τῆς Tulcea, γιὰ τὸ Alibekioi δὲν ἐντοπίσαμε κάποιο ξεχωριστὸ fond. Φυλάσσονται ὡστόσο ἐνδιαφέροντα ἔγγραφα, κυρίως στατιστικοῦ χαρακτήρα, στὸ fond τῆς νομαρχίας.

80. Βλ. ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οἱ ἐκκλησίες τῶν Ἑλλήνων, σ. 39.

Κωνσταντζα (Constanța)

Ἡ ἔρευνα στὰ Ἑθνικά Ἀρχεῖα Κωνσταντζας (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Constanța, Str. Ștefan cel Mare nr. 121, loc. Constanța, jud. Constanța) ἐστιάσθηκε κατ' ἀρχάς στή μελέτη τοῦ ἀρχείου τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Κωνσταντζας⁸¹ πού φυλάσσεται ἐκεῖ (Comunitatea Greacă Constanța, 1862-1935, Fond 178, Inv. 177). Τὸ ἀρχεῖο τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος ἀποτελεῖται ἀπὸ 16 ἀρχειακὲς ἐνότητες, μὲ ἔγγραφα τῆς περιόδου ἀπὸ τὸ 1862 (ἔτος ἐκδόσης τοῦ φερμανίου⁸² βάσει τοῦ ὁποῖου ἐπιτρεπόταν ἡ οἰκοδόμησις τοῦ ἑλληνικοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος) ὥς τὸ 1968. Παρά, ὡστόσο, τὸ μεγάλο χρονικὸ ἄνυσμα δὲν σώζεται παρὰ ἓνας πολὺ μικρὸς ἀριθμὸς ἐπιστολῶν, ἐγγράφων καὶ κοινοτικῶν βιβλίων, ἐνῶ 9 ἀπὸ τὶς ἀρχειακὲς ἐνότητες δὲν δίνονται πρὸς μελέτη⁸³. Ὁ σημαντικότερος φάκελος εἶναι ὁ ὑπ' ἀρ. 1 (Dosar de corespondență în limba greacă, 1922-1968, f. 43), ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει 23 ἐπιστολές, τηλεγραφήματα, πρακτικά, ἀκόμη καὶ προσωπικά σημειώματα, χωρὶς χρονολογικὴ σειρὰ. Ὁ δὲ φάκελος ὑπ' ἀρ. 2 (Corespondență și acte în legătură cu școala greacă, 1892-1921, f. 20) περιλαμβάνει μόλις 15 ἐπιστολές καὶ σημειώματα, σχετικὰ μὲ τὴ λειτουργία τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου. Ἀπὸ τὰ ἔγγραφα καὶ τὶς ἐπιστολές τῶν δύο φακέλων κάποια, ἂν καὶ σίγουρα ὄχι ὅλα, παρέχουν πληροφορίες γιὰ τὴ σύσταση τῆς κοινότητος καὶ τὴ λειτουργία της τὸν 20ὸ αἰῶνα. Ἐπίσης, σώζονται καὶ δύο βιβλία βαπτίσεων τῶν ἐτῶν 1881-1894 (Registru de botezați, 1881-1894) καὶ 1904-1912 (Registru de botezați, 1904-1912).

Στὰ ἀρχειακὰ fonds τῶν κεντρικῶν ἀρχῶν τῆς πόλης, δηλαδή τοῦ δήμου καὶ τῆς νομαρχίας, ὑπάρχουν κάποια ἔγγραφα καὶ φάκελοι, πού ἀναφέρονται στὴ λειτουργία τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος, ἂν καὶ πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε ὅτι, ὅπως παντοῦ στὴ Δοβρουτσᾶ, οἱ ἑλλείψεις εἶναι τεράστιες, ἐνῶ δὲν σώζονται παρὰ ἐλάχιστα ἔγγραφα γιὰ τὴν περίοδο πρὶν τὴν ἐνσωμάτωσιν τῆς περιοχῆς στὴ Ρουμανία. Ὅσον ἀφορᾷ στὸ ἀρχειακὸ σῶμα τῆς νομαρ-

81. Ἡ βασικότερη μελέτη γιὰ τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα Κωνσταντζας παραμένει τοῦ ΜΑΝΕΣΗ, Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης Κωνσταντζης Ρουμανίας, *passim*, βλ. ὡστόσο καὶ ΠΑΠΑΚΩΣΤΕΑ-ΔΑΝΙΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Comunitățile grecești*, σ. 75, 90-92· ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, *Οἱ ἐκκλησίες τῶν Ἑλλήνων*, σ. 15-20. Πιὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κοινότητος ἀπὸ τὸ ρουμανικὸ κράτος, βλ. STREIT, *Mémoire*, σ. 27.

82. Ἐκδόσις τοῦ φερμανιοῦ, ΜΑΝΕΣΗΣ, Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης Κωνσταντζης Ρουμανίας, σ. 86-88.

83. Δὲν δίνονται πρὸς μελέτη πράξεις ἀγοραπωλησιῶν στὰ τουρκικὰ καὶ ἑλληνικά (6 στὸν ἀριθμὸ), ἓνα κατάστιχο δωρεῶν πρὸς τὴν κοινότητα καὶ τὸ βιβλίο τῶν βαπτίσεων τῶν ἐτῶν 1904-1912. Ἐπίσης δὲν δίνεται πρὸς μελέτη καὶ ἓνα album μὲ φωτογραφίες ἐκκλησιῶν τῆς Δοβρουτσᾶς.

χίας (Prefectura Județului Constanța, 1897-1950, Fond 73, Inv. 27), οφείλουμε να αναφέρουμε ότι καταστράφηκαν κατά τη διάρκεια του Α' και του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, σχεδόν όλα τα έγγραφα της περιόδου 1878-1905, ενώ για τα χρόνια μέχρι το 1919 σώζονται μόνο οι προϋπολογισμοί και οι λογαριασμοί της διοίκησης της νομαρχίας. Το αρχείο της δημαρχίας (Primăria Constanța, 1878-1950, Fond 34, Inv. 16) διατηρείται σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό. Έτσι, υπάρχουν έγγραφα και φάκελοι από την ίδρυση του δήμου της Constanța, το 1878, έστω και αν για κάποιες χρονιές τα έγγραφα είναι ολιγόριθμα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ελληνική παροικία παρουσιάζουν διάφοροι φάκελοι με στατιστικά στοιχεία (πρβλ. ένδεικτικά 17/1880, 19/1880, 26/1883, 2/1899), όπως επίσης και η αλληλογραφία σχετικά με το σχολείο και την εκκλησία της κοινότητας (16/1882). Πιο ένδελεχης μελέτη θα μπορούσε να αποκαλύψει πολλά ενδιαφέροντα έγγραφα.

Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε ότι φυλάσσεται στα αρχεία της Κωνσταντίας και το αρχείο του Ε.Α.Μ. Κωνσταντίας, που συγκροτήθηκε μεταπολεμικά και επιβίωσε μέχρι το 1953 (Comitetul democratic grec, 1946-1953, Fond 455, Inv. 530). Το fond αποτελείται από 40 αρχειακές ενότητες και περιλαμβάνει αναφορές, πρακτικά των συνεδριάσεων της επιτροπής, ονομαστικούς κατάλογους των μελών του Ε.Α.Μ. και άλλο ποικίλο υλικό.

Στο Γενικό Προξενείο της Ελληνικής Δημοκρατίας στην Κωνσταντία (str. Aristidi Karatziali nr. 18-20, loc. Constanța, jud. Constanța) φυλάσσονται αρκετά από τα προξενικά βιβλία των ελληνικών υποπροξενίων και προξενίων, που είχαν συσταθεί και λειτουργούσαν στη Ρουμανία κατά τον 19ο και 20ο αιώνα. Συγκεκριμένα, υπάρχουν δύο μητρώα ελλήνων υπηκόων από το υποπροξενείο Τουλτσέας, το «1 Τουλτσίου» και το «2 Τουλτσίου», των ετών 1874-1879 και 1866-1872 αντίστοιχα. Τέλος, υπάρχουν και τρία βιβλία-μητρώα από το υποπροξενείο του Σουλινά, των ετών 1912-1937. Είναι σαφές, ότι δεν έχουν συγκεντρωθεί στο Γενικό Προξενείο όλα τα μητρώα που είχαν συντάξει οι πρόξενοι και υποπρόξενοι, και γι' αυτό η έρευνα πρέπει να προσανατολισθεί και στα αρχεία του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών⁸⁴.

Κραϊόβα (Craiova)

Η έρευνα στα Έθνικά Αρχεία του νομού Dolj, που έχουν την έδρα τους στην πόλη της Κραϊόβας, στην Όλτενία (Direcția Județeană a Arhivelor

84. Για τα ελληνικά προξενία, υποπροξενία και προξενικά πρακτορεία στη Ρουμανία, βλ. ΜΠΕΛΙΑ, 'Ο Έλληνισμός της Ρουμανίας, σ. 49-55.

Naționale din Dolj, St. Libertății 3, loc. Craiova, jud. Dolj), είχε ως στόχο κυρίως την καταγραφή του άρχαιου ύλικου που αναφέρεται στην έλληνική κοινότητα της πόλεως του Καλαφατίου, ενός μικρού παραδουνάβιου λιμανιού στα νότια του νομού, που είχε ιδρυθεί στα 1869-1870 και είχε αναγνωρισθεί από τη ρουμανική κυβέρνηση με το πρωτόκολλο της 19ης Δεκεμβρίου του 1900⁸⁵. Ένας επιπλέον στόχος ήταν ή μελέτη γενικότερα άρχαιων ή άλλων τεκμηρίων αναφερόμενων στους Έλληνες της περιοχής, ιδίως σέ όσους κατοικούσαν στην Κραϊόβα, δεύτερη πόλη της Βλαχίας κατά τον 19ο αιώνα.

Κατ' άρχάς θά πρέπει νά υπογραμμίσουμε ότι ούτε στην Κραϊόβα σώζεται τό άρχείο της τοπικής έλληνικής κοινότητας. Ωστόσο, στο fond της Δημαρχίας του Καλαφατίου (Primăria Comunei Calafat, 1852-1910, Inv. 46), υπάρχουν έγγραφα, κυρίως εκκλησιαστικού και εκπαιδευτικού χαρακτήρα, καθώς και στατιστικές που αναφέρονται στην έλληνική κοινότητα. Ένδεικτικά, ό φ. 5/1870 περιλαμβάνει έπιστολές της κοινοτικής έπιτροπής προς τον δήμαρχο, σχετικά με τη θεμελίωση της έλληνικής εκκλησίας (f. 37 recto, f. 47 recto), ενώ στον φ. 6/1872 περιλαμβάνεται άλληλογραφία σχετικά με τό έλληνικό ιδιωτικό σχολείο του Χαρίτωνος Βαρδακίδου (f. 102, 137, 153). Είναι πολύ πιθανό ότι μία πλέον έπισταμένη και έξαντλητική μελέτη του άρχείου θά οδηγούσε στην καταγραφή περισσότερων έγγραφων αναφερόμενων στην κοινότητα, αν και τό άρχείο είναι ακόμη υπό κατάταξη και αυτό φυσικά δυσκολεύει την έρευνα.

Στά Έθνικά Άρχεία της Κραϊόβας φυλάσσεται επίσης τό προσωπικό άρχείο της οίκογένειας Varvoreanu, έλληνικής καταγωγής, που ασχολήθηκαν με τό έμπόριο, ενώ ήταν και μεγάλοι ιδιοκτήτες γης. Τό fond περιλαμβάνει 492 άρχαιες ένότητες (έπιστολές και κατάστιχα) και 30 φωτογραφίες. Μόνο ένα, σχετικά μικρό, μέρος της έμπορικής άλληλογραφίας των δύο τελευταίων δεκαετιών του 19ου αιώνα είναι γραμμένο στα έλληνικά. Τό άρχείο έπεξεργάζεται ό άρχειονόμος του έν λόγω άρχείου κ. Radu Aurel για τη συγγραφή της διπλωματικής του διατριβής.

Η νομαρχιακή βιβλιοθήκη του Dolj (Biblioteca Județeană Alexandru și Aristia Aman, str. M. Kogălniceanu, nr. 9, loc. Craiova, jud. Dolj) περιέχει, σύμφωνα με την έρευνήτρια της βιβλιοθήκης κ. Gabriela Braun, αξιόλογο αριθμό έλληνικών βιβλίων που εκδόθηκαν στη Ρουμανία, κυρίως από τις συλλογές του Alexandru Aman και του πρώην δημάρχου Nicolae P. Romanescu. Ωστόσο,

85. Η βιβλιογραφία για την έλληνική κοινότητα Καλαφατίου είναι έξαιρετικά φτωχή. Βλ. όστόσο, ό.π., σ. 13-15, 18, 29, και κυρίως ΚΟΥΡΕΛΑΡΟΥ, Οί εκκλησίες των Έλλήνων, σ. 134-146. Για την αναγνώριση της κοινότητας από τό ρουμανικό κράτος βλ. STREIT, Mémoire, σ. 27.

τὰ βιβλία αὐτὰ δὲν ἔχουν καταγραφεῖ ἀκόμη καὶ συνεπῶς δὲν εἶναι προσιτὰ στὸν ἐρευνητὴ.

Ἐπιπλέον, στὴ βιβλιοθήκη φυλάσσεται καὶ ἓνα μέρος τῶν ἐμπορικῶν βιβλίων τοῦ ἐλληνικῆς ἢ ἐλληνοβλαχικῆς καταγωγῆς, μᾶλλον ἀπὸ τὴ Μακεδονία, Dimitrie Aman (1775-1834), πατέρα τοῦ Alexandru Aman, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ἐμπόρους καὶ arendas τῆς περιοχῆς. Τὸ ἀρχεῖο αὐτό, ποὺ δὲν ἔχει τύχει ἐπιστημονικῆς περιγραφῆς, ἀποτελεῖται ἀπὸ πέντε ἐμπορικὰ βιβλία-κατάστιχα τῆς περιόδου 1794-1834, γραμμένα στὰ ἐλληνικά. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ποικίλα ἔγγραφα-ἐπιστολὲς ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἐμπορικὴ δράση τοῦ Aman καὶ φυλάσσονται στὰ Ἀρχεῖα τῆς Craiova, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἀλληλογραφίας εἶχε δημοσιευθεῖ, σὲ ρουμανικὴ μετάφραση, ἀπὸ τὸν Nicolae Iorga τὸ 1913⁸⁶.

86. Βλ. IORGA, *Corespondența lui Dimitrie Aman negustor din Craiova (1794-1834)*, passim.

SUMMARY

RESEARCH MISSION IN ROMANIA. GREEK COMMUNITIES (1829 - BEGINNING OF THE 20TH CENTURY). STATUTES - ASSOCIATIONS - IDENTITIES. INTRODUCTORY REMARKS

While there exists already a voluminous bibliography on the Greek Diaspora in the Danubian Principalities during the 17th-18th centuries, it was only recently that interest was focused on the Greek communities, which flourished in Romania in the period from the signing of the Andrianople Treaty to the 20th century.

It was during that era that a great number of Greeks, especially from Epirus, Cephallonia and Ithaca, merchants, sailors, artisans, doctors and intellectuals immigrated to Wallachia and Moldavia. The majority of them established at the Danubian ports, mainly at Braila and Galatz, and were engaged in the vivid commerce between the principalities and Western Europe.

Notwithstanding the influential role played by the Greeks in the social and economic life of Romania, it was only in the Cuza-Era when the Greek communities were officially founded. Probably the nationalistic state policy urged them to define their legal status more explicitly. Moreover, in the second half of the 19th century a great number of churches was built and many schools were organized, some subsidized by the community authorities, other by benefactory associations. Furthermore, the fierce antagonism among Greeks, Jews, Austrian and English shipowners did not impede the development of the marine and riverine fleet of the Greek shipowners, while a substantial number of banks and factories were also owned by members of the communities.

In the second part of this study are presented the results of our research mission in various Romanian cities. The aim of our mission was to locate archival fonds and collections referring to the economic, social, institutional and political history of the Greek Diaspora in Romania. Important collections are bequeathed in the Archives of Bucharest, Galatz and Constantza, while in the Archives of Giurgiu, Tulcea and Craiova the material was less satisfactory.

DIMITRIOS M. KONTOGEORGIS